

PALLAGI MÁRIA

XIII. Alfonz – egy semleges uralkodó lehetőségei és korlátai¹

Spanyolország 1914–1918 közötti történelmének alakulásában meghatározó szerepet játszott a király, XIII. Alfonz politikai hitvallása. Személyére vonatkozóan ugyanakkor meg lehetőségen kevés a tudományos igénnyel publikált biográfia – a történeti munkák általában Charles Petrie,² illetve Robert Sencourt³ műveire hivatkoznak, melyek értékét elsősorban az adhatja, hogy szerzőiknek – kortársakként – lehetőség kínálkozott személyes konzultációra Alfonz környezetének tagjaival.

Mindezek ismeretében különös jelentőséget kaphatnak a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* (HHStA) *Zeitungsarchiv* gyűjteményének aktái, melyek – természetesen kiegészítve a HHStA Spanyolország első világháború alatti korszakára vonatkozó egyéb fondjaival – lehetőséget adnak egy „mini-biográfia” keretein belül Alfonz király háború alatti politikájának rekonstruálására.

Néhány oldalas tanulmányban nem vállalkozhatunk az alfonzi életút teljes feltárására – ez nem is célja munkánknak –, azonban a spanyol uralkodó első világháború alatti szerepének, állásfoglalásainak, döntéseinek megértése érdekében szükségesnek érezzük a király uralkodásának 1902 és 1914 közötti szakaszáról is szólni. Nem hagyhatjuk persze figyelmen kívül a spanyol külpolitika általunk vizsgált korszakra jellemző „útkeresését”, irányváltásait sem.

XIII. Alfonz 1902. május 17-én töltötte be tizenhatodik életévét, így a spanyol alkotmány értelmében nagykorúvá lett, és átvehette a királyi hatalom tényleges gyakorlását

¹ Bécsi kutatásainkat a Magyar Ösztöndíj Bizottság CH-ösztöndíja, az osztrák Bundesministerium für Wissenschaft und Verkehr és az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatása tette lehetővé, amit ezúton is köszönünk.

Tanulmányunk egy hosszabb kutatás része, melynek során az első világháború alatti spanyol semlegességet vizsgáljuk az Osztrák–Magyar Monarchia madridi nagykövetének jelentései alapján. A kutatás előzményéről, folyamatáról és a bemutatott dokumentumok lelőhelyeiről részletesen szólnunk egyik tanulmányunk bevezetőjében: Pallagi Mária: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*. Szeged, 2003.

² Petrie, Charles: *King Alfonso XIII and his age*. London, 1963.

³ Sencourt, Robert: *King Alfonso*. London, 1942. Petrie és Sencourt is gyakran hivatkozik a király unokatestvérének, Pilar hercegnőnek a művére: Bavaria, Princess Pilar of–Chapman-Huston, Major Desmond: *Don Alfonso XIII. A Study of Monarchy*. London, 1931.; valamint lásd még Vallotton, Henry: *Alfons XIII*. Lausanne, 1943., illetve spanyolul: *Alfonso XIII. Rey de España: „Mi reinado ante la Historia”*. In: „ABC.”, Madrid, 1960. február 27.; Calero, Antonio: *El papel político de la Corona en el reinado de Alfonso XIII: criterios para una revisión*. In: España 1898–1936. Estructuras y cambio. Madrid, 1984.; Cavanillas, Julian Cortes: *Alfonso XIII*. Barcelona, 1966.; Fernandez-Almagro, Melchor: *Historia del reinado de Alfonso XIII*. Barcelona, 1966.; Espinós Molto, Victor: *Alfonso XIII y la guerra. Espejo de neutrales*. Madrid, 1918.

anyjától, Habsburg Mária Krisztina királynétól, aki XII. Alfonz halálát követően régensként vezette az országot.⁴

XIII. Alfonz hatalomra kerülését követően tartani lehetett attól, hogy az országra jellemző politikai pártszenvedélyek erősödni fognak, mivel ismét férfi ült a trónon. Mint ahogy a Vasárnapi Ujság krónikása is megjegyzi, „amíg Mária Krisztina királyné tartotta kezében az uralom gyeplőjét, a spanyol lovagiasság nem engedte, hogy a pártok teljes ki-méletlenséggel vigyék harcba a politikai szenvedélyt. XII. Alfonzo özvegye viszonylagos nyugalomban kormányozta Spanyolországot, kérdés, hogy ugyanazt élvezheti-e fia is?” A szerző záró gondolataival pedig azokra a feladatokra utal, melyek megvalósítása az alfonzi politika fő mozgatórugójává is válik: „Az ország érdeke – s ez egyúttal a békét óhajtó Európa érdeke is – azt kívánja, hogy az egykor világbíró nagy nemzet kiemelkedhessék múltja romjaiból, és az új fejlődés útjára térhessen.”⁵

A spanyol uralkodó Winston Churchill-lel való 1914-es madridi találkozása alkalmával tett kijelentése is látványosan tükrözi azokat az elveket, melyek Alfonz törekvéseit alapvetően meghatározták az általunk vizsgált korszakban. Beszélgetésük során ugyanis egy alkalommal Alfonz kifejtette, hogy amennyiben a katonai összeütközés mégis bekövetkezne, ő három érvet tartana szem előtt: Spanyolországot tartsa a konfliktuson kívül, mindent elkövessen annak érdekében, hogy az ország kereskedelmét ne érje veszteség a háború miatt, illetve segítse mindazokat, akiket ez érint.⁶

Tanulmányunkban azt kívánjuk bemutatni, hogy a HHStA dokumentumai mennyiben igazolják Alfonz e három területen kifejtett tevékenységének megvalósulását.

Spanyolország és a nagyhatalmak politikája

Mint fentebb jeleztük, a spanyol külpolitika új orientációjának érzékeltetéséhez indokolt-nak látjuk Spanyolországnak a nemzetközi politikában 1914 előtt vállalt – kényszerített – státuszáról szólni. Tekintettel arra, hogy dolgozatunkban az első világháború alatti spanyol semlegesség kérdését az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáinak jelentései, illetve a HHStA vonatkozó egyéb fondjai alapján vizsgáljuk, kiemelt figyelmet szentelünk a Habsburg Birodalom és Spanyolország közötti kapcsolatrendszernek.⁷

Az első világháború alatti spanyol semlegesség kérdésének, illetve a király szerepének megértéséhez logikusnak látjuk a spanyol külpolitika 1814 után kezdődő „pozíciókeresését” bemutatni. A napóleoni háborúkat követően a spanyol külpolitika ugyanis néhány évtizedre az izolacionizmus útját választotta – kényszerült választani – az európai ügyekben. Ebben változás 1848 után történt, amikor – jóllehet továbbra is „csak” másodrangú hatalomként – Hispánia kezdett visszatérni az európai diplomácia forgatagába. A század elejének kaotikus belpolitikai helyzete után – ami 1833 körül, VII. Ferdinánd halálával és az ekkor induló karlista mozgalommal kezdődött –, viszonylagos belső konszolidációját kö-

⁴ A korabeli sajtó – a magyar is – természetesen megemlékezett XIII. Alfonz hatalomra kerüléséről, a Vasárnapi Ujság például többoldalas írást közölt olyan részletekre is kitérve, mint Alfonz neveltetése, napirendje, nyelvekben–művészetekben stb. való jártassága. Vö.: A Vasárnapi Ujság füzetekben. Szerk.: Nagy Miklós. Budapest, 1902. 32. kötet, 231–234., 364–365.

⁵ Vasárnapi Ujság, 32. kötet, 234.

⁶ Petrie: *King Alfonso XIII*, 118.

⁷ A 19. századi Habsburg-spanyol kapcsolatokhoz lásd: Anderle Ádám: *A magyar kérdés. Spanyol követi jelentések Bécsből, 1848–1868*. Szeged, 2002.; uő.: *A carlismo és a bécsi udvar. Századok*, 133. évf. (1999) 6. sz. 1344–1348.; uő.: *Spanyol külügyi instrukciók a bécsi követeknek, 1809–1856*. AETAS, 14. évf. (1999) 1–2. sz. 166–186.; uő.: *A magyar szabadságharc spanyol megítélése, 1849. március–október*. AETAS, 15. évf. (2000) 1–2. sz. 249–276.

vetően Spanyolország 1848-ra ismét értékes szövetségesnek bizonyulhatott. Ezt igazolja az a tény is, hogy több országgal – így Ausztriával is – ismét diplomáciai kapcsolatot létesített.⁸ A bécsi kongresszus (1814–1815) utáni letargiát követően mindenképpen komoly siker ez a spanyol diplomácia számára; Ausztria vonatkozásában pedig különösképpen, hiszen a Habsburgoknak itáliai birtokaik miatt különösen nem állt érdekében Spanyolország megerősítése. 1848 eseményei azonban a Habsburg politika felső köreit is európai státuszuk átgondolására kényszerítették, így külpolitikájukban bizonyos mértékben felértékelődött a pireneusi állam.

A Ballhausplatz⁹ legfőbb dilemmája a 19. század folyamán az volt, hogy fenntartsa a Habsburg Birodalom nagyhatalmi státuszát, vagy annak legalább látszatát. Metternich Ausztriájának erre vonatkozó jogosultsága nem is kérdőjelezhető meg, kényszerű távozásával azonban a birodalom az elszigetelődés felé kezdett sodródni, mely folyamat – a solferinói és a kongrätzti katasztrófákat követően – a magyarokkal történő kiegyezés előestéjén érte el mélypontját. Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikájának irányítói számára éppen az volt a legnagyobb kihívás, hogy a Monarchiát „visszasegítsék” – lehetőleg egyik főszereplőként – az európai nagyhatalmi politikába.

Ez időben Spanyolország természetesen nem lehetett a Ballhausplatz érdeklődésének központi szereplője – az osztrák külpolitikát érdekei 1879-től egyre intenzívebben a német szövetség felé sodorták –, e kapcsolat elsősorban II. Izabella és Spanyolország számára volt fontos. Az elszigeteltségből való kitörés szándéka, az irreális nagyhatalmi ambíciók, a monarchia legitimitása, a franciáktól és angoloktól való politikai függés lazítása, a jobb nemzetközi tájékozódás igénye egyaránt motiválta az Ausztriával való diplomáciai kapcsolatok rendezését. Ugyanakkor volt e kapcsolatnak némi pikantériája is, miközben ugyanis a bécsi birodalmi kormány rendezte kapcsolatait a spanyol állammal, a Habsburg-ház, az udvar továbbra sem titkolta a karlisták iránti szimpátiáját.¹⁰

Spanyolország a 19. század jelentős részében viszonylag passzív maradt a nemzetközi politikában, nyitási szándékát azonban mutatja izolacionista magatartásának semleges státusszá való alakulása. Jól érzékelhető fokozott aktivitása Marokkó esetében, melyre vonatkozóan az ibériai állam – különösen az 1898-as sokk után – egyértelműen hangot adott igényeinek.¹¹

A nagyhatalmak vetélkedésében a hispán állam rendkívül előnyös geostratégiai helyzetének köszönhető felértékelődését, melynek eredményeként az első világháború alatt a legfontosabb semleges állam szerepét tölthette be. Ebbéli státuszában ugyanis kedvező lehetőségeket kínált mind az antant, mind a központi hatalmak számára: egyrészt mint háborús javak (élelmiszer, nyersanyag, katonai felszerelés) szállítója,¹² másrészt mint koordi-

⁸ 1836 októberétől 1848 novemberéig nem volt a két ország között diplomáciai kapcsolat. Erre vonatkozóan lásd: Matsch, Erwin: *Der Auswärtige Dienst von Österreich–Ungarn 1720–1920*. Wien, 1986.

⁹ A Ballhausplatz történetéről lásd: Wien – *Ballhausplatz: Ein Haus und seine Geschichte*. Wien, 1992.

¹⁰ Anderle: *A magyar kérdés*, 21.

¹¹ A marokkói kérdésről lásd például: Morales Lezcano, V.: *El colonialismo hispano-francés en Marruecos (1898–1927)*. Madrid, 1976.; illetve Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest, 1998. 191–197.

¹² Vö. a Monarchia barcelonai főkonzuljának, Szentmiklósy Jenő dr.-nak 1916. november 11-i jelentésével: „Jelenleg az antant egyáltalán nem Spanyolország katonai segítségét akarja, hanem sokkal inkább azon mesterkedik, hogy az ország hadianyag- és muníciókészletével a segítségükre legyen, mivel még mindig ezek hiánya a szövetségesek legfőbb gondja.” HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid, 1916. No. 109/P.

nációs bázis a tengeri háború alatt, a haditengerészet számára pedig ideális „előretolt megfigyelőállás” is volt.

A közös érdekek mellett természetesen minden hatalomnak megvoltak a saját „hátsó szándékai” arra vonatkozóan, hogy milyen előnyökre tehetnek szert, ha Spanyolországot szövetségesként üdvözölhetik. Franciaország a Németország elleni állóháborúban szívesen látta volna a spanyol segítséget, mialatt a központi hatalmak számára is felbecsülhetetlen jelentősége lett volna a spanyol szövetségnek: így ugyanis Franciaországot kétfrontos háborúra kényszeríthették volna.

Három fontos terület volt, melyen a hadviselő felek befolyással lehettek a semleges államokra: a diplomácia, a gazdaság és a propaganda. Így a háború kitörését követően nemcsak az antant – melyhez Spanyolország 1914 előtt mind politikailag, mind gazdaságilag jelentősebb mértékben kötődött –, hanem Németország is intenzívebbé tette madridi kapcsolatait. Németország geográfiai helyzetéből adódóan kétségkívül mind politikai, mind gazdasági tekintetben lényegesen szerényebb eszközök birtokában volt, mint az antant, ugyanakkor – bár ellenfeleihez képest némi fáziskéséssel – komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy befolyását érvényesíthesse az országban. Ennek leglátványosabb megnyilvánulásként igen gyorsan építette ki széleskörű propagandagépezetét.¹³

A spanyol gazdaság sebezhetősége is lehetőséget adott a nagyhatalmaknak a beavatkozásra. A 19. század az ellentmondások, a polgárháborúk és párttűtések, puccskísérletek és „forradalmak” korszaka, ami azonban bizonyos mérvű gazdasági fellendülést is hozott. A félszigeten ugyanis igyekeztek kedvezővé tenni a feltételeket a tőkés fejlődés számára, a századfordulón Spanyolország mégis egy agrárország – illetve egyes régiói iparosodásának köszönhetően egy agrár-ipari ország – fejlettségi szintjén állt. Az ország geográfiai adottságai sajátos kettősséget kölcsönöztek a spanyol gazdaságnak: egyik oldalon az iparosodott perifériával, a másikon pedig az agrárius Hispániával. Az első világháború ehhez az állapothoz képest látványos fellendülést hozott, Spanyolország azonban nem tudta hosszú távon hasznosítani a háborús konjunktúra kínálta lehetőségeket, így a rövid életű „gazdasági virágzást” fájdalmas hanyatlás követte, párosulva az ilyen esetekben jól prognosztizálható politikai konzekvenciákkal. Az európai hadiesemények lezárulta ugyanis „magával rántotta” a spanyol gazdaságot is, mivel megszüntette a korábbi piacokat.¹⁴

Az ország stratégiai fontosságából adódóan mind az antant, mind a központi hatalmak részéről komoly nyomásnak volt kitéve. A spanyol érdekek szemszögéből érdemes röviden áttekinteni, milyen előnyöket jelentett volna az ország számára a két tábor valamelyikéhez való csatlakozás. A leghatásosabb adu a nagyhatalmak tarsolyában Tanger–Marokkó–Gibraltár lehetett, hiszen az 1898-as területi veszteségek óta ezek varázserővel bíró fogalmak voltak a spanyolok számára; aki megszerzésüket garantálni tudta, az megnyerhette magának az országot. E triász birtoklásával ugyanis Spanyolország megnyugtatóan rendezhette volna pozícióját a Nyugat-Mediterráneumban.¹⁵ Franciaország fekvéséből adódóan

¹³ A kérdésről részletesen lásd: Albes, Jens: *Worte wie Waffen: Deutsche Propaganda in Spanien während des ersten Weltkrieges*. Klartext, 1996.

¹⁴ A spanyol gazdaságról lásd: Berend T. Iván – Ránki György: *Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok a 19. századi Európában*. Budapest, 1979. 243–297. (Nadal, Jorge tanulmánya.); uő: *Európa gazdasága a 19. században*. Budapest, 1987. 421–507.; Anderle Ádám: *Spanyolország története*. Budapest, 1992., 97–108.; Bernecker, Walther L. – Pietschmann, Horst: *Geschichte Spaniens von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*. Stuttgart, 1993. 199–274.; García de Cortázar, Fernando – Vesga, González: *Spanyolország története*. Budapest, 2001. 296–388.; Carr, Raymond: *Modern Spain 1875–1980*. Oxford, 1983. 16–30.

¹⁵ A témához lásd: Hallmann, H.: *Spanien und die französisch-englische Mittelmeerrivalität (1898–1907)*. Stuttgart, 1937.

Marokkóra vonatkozóan tehetett engedményeket Spanyolországnak, Anglia pedig – nagyvonalú gesztusként – Gibraltárt ajánlhatta fel szükség esetén, mely a spanyol örökösödési háborúig egyébként is spanyol fennhatóság alá tartozott.¹⁶ Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy – a számára legfontosabb – marokkói érdekeltségének fenntartásáért folyamatos kompromisszumokra kényszerült, mivel a terület 1900 és 1914 között a nemzetközi diplomácia érdeklődésének állandó tárgyát képezte.¹⁷ Így Spanyolország megerősödése zavarhatta volna a nagyhatalmak – Anglia, Franciaország, illetve Németország – hatalmi törekvéseit. Miután azonban az is egyértelmű volt, hogy az ország katonai gyengesége nem tett lehetővé egyéni vállalkozásokat Marokkóban, ezért legalább konkurensei egyikével szövetségre kellett törekednie. A nagyhatalmak pedig pillanatnyi érdekük függvényében viszonyultak Spanyolországhoz. Így az ország hol haszonélvezője, hol elszenvedője volt a közöttük folyó rivalizálásnak. Ugyanakkor azt is mérlegelnie kellett, hogy a németekkel való esetleges szövetség – geográfiai helyzetéből adódóan – biztonságát veszélyeztethette volna, mialatt az antanthoz való csatlakozása mind az Atlantikumban, mind a Földközi-tenger térségében e biztonságot garantálhatta volna.

Az antant politikai adui mellett gazdasági téren is befolyást gyakorolhatott Spanyolországra, miután az ibér állam bizonyos nyersanyagok hiánya miatt (például szén, petróleum, gyapot) külföldi forrásokra szorult. A tengeri blokád megbénította a központi hatalmakkal való kereskedelmet, így csak az antant tudott az ország „segítségére sietni”.¹⁸

A spanyol semlegesség elemzésénél kiemelt figyelmet kell szentelnünk a spanyol társadalom reakcióira a háború kitörésétől annak végéig. A kérdés különös fontosságát az adja, hogy mialatt a társadalom jelentős többsége egyértelműen a semlegesség mellett foglalt állást, addig a háború alatt – természetesen a hadiesemények aktuális állásának függvényében – szimpátiájával hol az egyik, hol a másik hadviselő felet tüntette ki. Hogy Spanyolország semleges maradt, annak legfőbb magyarázatát belső megosztottságában kell keresni. 1913 és 1917 között nehezen áttekinthetővé és koordinálhatóvá vált a különböző politikai erők „térképe”; a nacionalista, szeparatista mozgalmak pedig még tovább színesítették a palettát.¹⁹

A spanyol nemzet a háború előestéjén két nagy táborra szakadt: a *germanófilos* (németbarát) és az *aliadófilos* (antant szimpatizáns) csoportjára, melyek közül utóbbi példaképének a francia III. Köztársaságot és az angol alkotmányos monarchiát tekintette, és gyűlölte az antidemokratikus, autoriter Német Birodalmat.²⁰ E kettősség kialakulásában

¹⁶ Vö.: Fürstenberg jelentésének továbbítása Bécsből Berlinbe, Hohenlohe hercegnek 1915. június 16-án.

HHStA Politisches Archiv (a továbbiakban: P. A.) I 895. Nr. 3474. „A spanyol pap, Don Diego jelentése”. (Gottfried Prinz zu Hohenlohe-Schillingsfürst a Monarchia berlini nagykövete volt 1914. augusztus 4. és 1918. november 11. között.)

¹⁷ A kérdésről értékes információkat tartalmaz a HHStA P. A. I 895. 1915: Besetzung Tangers kartonja.

¹⁸ Vö.: Hans von Gagern jelentése Berchtold grófnak 1913. október 3-án, HHStA P. A. XX 66 Berichte Spanien 1913. Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 20–23. (Hans von Gagern a Monarchia madridi követségének titkára volt. Vö.: *Jahrbuch des k. u. k. Auswärtigen Dienstes*. Wien, 1913. Leopold Graf Berchtold von und zu Ungarschitz 1912. február 17. és 1915. január 13. között volt a Monarchia külügyminisztere.)

¹⁹ Vö.: Carr: *Modern Spain*, 62–70.; Salvadó, Francisco J. Romero: *Twentieth-Century Spain. Politics and Society in Spain, 1898–1998*. New York, 1999. 20–29.; Carr, Raymond: *Spain 1808–1975*. Oxford, 1982. 430–472., 24–558.

²⁰ Basurto, Román: *La Primera Guerra Mundial, España y el País Vasco*. In: Tussel, Javier–Avilés, Juan–Pardo, Rosa–Casanova, Marina–Mateos, Abdón–Sepúlveda, Isidro–Soto, Álvaro (Eds): *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid, 1997. 17–37.

persze meghatározó szerepe volt a történelmi előzményeknek. A Német Birodalom ugyanis élvezhette annak előnyét, hogy Spanyolországban a róluk kialakult kép – legalábbis a franciákhoz, angolokhoz képest – viszonylag „makulátlan” volt. A németbarát hangulat dominanciáját segítette a spanyol társadalom privilégizált helyzetben lévő rétegeinek – a hadseregnek, a klérusnak és az arisztokrácia számottevő hányadának – szimpátiája. A hadsereg csodálta a német haderőt a franciák felett aratott 1870–1871-es győzelme miatt, a franciáknak viszont nem tudta megbocsátani a napóleoni invázió alatti megaláztatásait.²¹ Ennek ellenére a spanyol hadsereg tábornoki karában voltak franciaszimpatizánsok is.²²

A klérus a vilmosi Németországban látta ideálisan megtestesülni a rendet és erkölcsi elvet, de emellett elítélte a porosz protestantizmus invázióját a katolikus Belgiumban, valamint a jezsuita rend működésének betiltását. A spanyol klérus vezető rétege jelentős részben arisztokrata származású volt, akik szintén a *germanófilos* táborát támogatták. Miután Ausztria–Magyarország döntő mértékben katolikus állam volt, így a spanyol egyház magatartása ez esetben nyilvánvaló volt, mint ahogyan az antiklerikális Franciaországgal szemben tanúsított ellenszenvé is.²³

A *germanófil* táborhoz tartoztak a jobboldali pártok is: a konzervatívok, a karlisták²⁴ és a mauristák,²⁵ akik úgy vélték, hogy a német győzelem garanciát jelent olyan értékek konszolidálására, mint a monarchizmus, vallás és konzervativizmus.²⁶

Az értelmiség többsége viszont antantpárti volt, miután sokan közülük az ún. 1914-es generációhoz tartoztak. Tagjai főleg külföldön folytatták tanulmányaikat, majd hazatérve aktív szerepet vállaltak a közéletben is. Egyik legismertebb reprezentánsuk Salvador de Madariaga volt.²⁷ A spanyol orvosok, mérnökök, természettudósok jelentős hányada ugyanakkor a németeket támogatta – mivel Németországban tanultak, illetve képzésüket alapvetően befolyásolta a német orvos-, valamint természettudomány.²⁸

Általában megállapítható, hogy a spanyol középosztály, a liberálisok, a republikánusok, a szocialisták, a regionalisták franciapártiak voltak; az antant győzelmétől a demokrácia és a politikai szabadság megvalósulását remélték.²⁹ *Frankófil* érzelmű volt a spanyol üzlet-

²¹ Hans von Gagern, az Osztrák–Magyar Monarchia madridi követségi titkárának jelentése San Sebastianból Berchtoldnak 1913. október 3-án, HHStA P. A. XX 66. No. 39 A–C., illetve Fürstenberg jelentése 1914. szeptember 3-án. Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 23–27. (Karl Emil Fürstenberg herceg 1913. október 8-tól 1918. november 11-ig volt a Monarchia spanyol nagykövete.)

²² Carr: *Spain 1808–1975*, 558–563.

²³ Carr: *Spain 1808–1975*, 73–75.; illetve Fürstenberg herceg jelentése 1915. december 20-án: „Sympathien und Haltung des spanischen Klerus betreffend”. HHStA P. A. XX 66. Z. 44/P. A–B.

²⁴ A karlista pártokról részletes jelentést küldött Fürstenberg 1914. november 18-án. HHStA P. A. XX 66. No. 38/P. Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 27–31.

²⁵ Antonio Maura Montaner (1903–1904, 1907–1909, 1918, 1919, 1921–1922 során kormányfő) hívei.

²⁶ Vö.: Salvadó: *Twentieth-Century Spain*, 30.; illetve Alfonz és a pártok állásfoglalásáról lásd még Carr: *Spain 1808–1975*, 474–497.

²⁷ Madariaga az első világháború alatt az „El Imparcial” és a „La Publicidad” londoni tudósítója volt.

²⁸ Vö.: Espadas Burgos, Manuel: *Alemania y España: De la época bismarckiana a la Gran Guerra*. In: Walther L. Bernecker (ed.): *España y Alemania en la Edad Contemporánea*. Frankfurt am Main, 1992. 63–89. (Hivatkozott rész: 78–79.)

²⁹ A pártok állásfoglalásáról szemléletes képet adnak a következő dokumentumok: Wydenbruck jelentése 1913. május 6-án, Gagern jelentése 1913. október 3-án, Fürstenberg jelentése a karlista pártokról 1914. november 18-án, valamint Fürstenberg jelentése 1914. november 13-án, vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 17–18., 20–23., 25–33. (Christoph Graf Wydenbruck 1911. január 23-tól 1913. június 18-ig volt a Monarchia madridi nagykövete.)

emberek nagy része is, mivel Franciaország Spanyolország legfontosabb külkereskedelmi partnereként „megélhetésük forrását biztosította”.

A parasztság, a munkásság és szervezetei számára leginkább a semlegesség megőrzése és a béke fenntartása tűnt fontosnak.

Említésre méltó az a tény is, hogy a spanyol közvélemény megosztottsága geográfiai hovatartozásuknak is megfelelt: Madrid lakossága főleg németbarát volt, mialatt Barcelona elsősorban franciaszimpatizáns,³⁰ a bigott katolikusokat és gazdag földbirtokosokat tömörítő Andalúzia pedig természetesen a központi hatalmakat favorizálta, Navarrához és Baszkföldhöz hasonlóan.³¹

A spanyol politikai csoportok szimpátiájának miniatűr képe volt a királyi család. Az anyakirálynő, Mária Krisztina született Habsburgként természetesen a központi hatalmak pártján állt, Alfonz felesége, Viktória Eugénia viszont angol származású és antantbarát volt.³² Az állandó viszályokat elkerülendő Alfonz megtiltotta, hogy a családi asztalnál a háború kérdése szóba kerüljön.³³

XIII. Alfonz vitathatatlanul meghatározója volt az első világháború alatti spanyol politikának, valódi elkötelezettségéről ugyanakkor nehéz egyértelmű képet kapnunk. Annyi bizonyos, hogy a háború előestéjén próbálta szorosabbra fűzni kapcsolatait az antanttal (ezt az Osztrák–Magyar Monarchia madridi diplomatái is megerősítették jelentéseikben).³⁴ A spa-

³⁰ A barcelonai főkonzul, Szentmiklósy Jenő dr. jelentése szerint ugyanakkor: „Barcelona kormányzóságának vezető politikusai a központi hatalmak barátai, beleértve a kormányzót is.” Szentmiklósy jelentése 1916. szeptember 4-én. Zl. 85/P. „Politische Lage in Spanien”. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914–1918.

³¹ Albes: *Worte wie waffen*, 83.

³² Az angol király, V. György unokatestvére volt. Lásd: Heiszler Vilmos–Szakács Margit–Vörös Károly: *Photo Habsburg*. Budapest, 1989. A kötet a rokoni kapcsolatok ápolására vonatkozóan érdekes adalékokat tartalmaz. Lásd még Opll, Ferdinand–Rudolf, Karl: *España y Austria*. Madrid, 1997. 200–216. A mű többek között Alfonz bécsi tanulmányairól is beszámol.

³³ Vö.: Fürstenberg jelentésének továbbítása Bécsből Berlinbe, Hohenlohe hercegnek 1915. június 16-án: „A király és az anyakirálynő irántunk táplált baráti érzelve közismert, viszont a királyné, Ena szélsőségesen anglofil, ami gyakran vezet vitához közte és az anyakirálynő között, emiatt a király megtiltotta, hogy a családban a háborúról szó essék.” HHStA P. A. I 895: Liasse Krieg 7. Spanien 1915. Nr. 3474.

³⁴ Erre utalt Wydenbruck gróf is Berchtold grófnak 1913. március 1-én küldött jelentésében. HHStA P. A. XX 66. No. 11 A-B. „A tegnapi, a diplomáciai testületek tagjai részére rendezett fogadáson alkalmam nyílt az államminiszter úrral találkozni, melynek során beszélgetésünket a spanyol külpolitika esetleges új orientáltságára irányíthattam. Az utóbbi időben keringő hírek szerint ugyanis várható, hogy Spanyolország szorosabbra fűzi kapcsolatait Franciaországgal és Angliával, valamint közeledni próbál Itália felé is. Navarro Reverter úr állítása szerint mindez csak tréfa, majd hosszasán kifejtette, hogy Spanyolország részéről szóba sem került akár a hármas antant felé való nyitás, akár a központi hatalmakkal való szövetség.

Másfelől eddig itt nem is találtak okot arra, hogy bármelyik hatalmi tömbhöz csatlakozzanak. Spanyolország csekély katonai ereje és főleg az Amerika elleni háború során elszenvedett flottavesztése miatt nincs is abban a helyzetben, hogy bármely államnak vagy államcsoportnak felajánlja szövetségét. Amennyiben azonban a német–angol vagy a német–francia ellentét háborúhoz vezetne – amit ő nem gondol –, akkor ez esetben az ország geográfiai helyzete miatt is arra kényszerülne, hogy állást foglaljon, és nem is titkolja, hogy ezáltal nagyon nehéz helyzetbe kerülne; jelen pillanatban ugyanis csak azt konstatálhatja, hogy kapcsolata Angliával nagyon jó, hasonlóan, mint a Monarchiával; jelenleg Franciaországgal is baráti a viszonya, habár Marokkó ebből a szempontból »lidércnyomás« a két ország között.

Itáliával előbb vagy utóbb szorosabb kapcsolat jöhet létre, mégpedig kereskedelmi szintű, de eddig még ez ügyben nem történt konkrét lépés. Ami a Németországgal való kapcsolatot illeti, az nagyon szívélyesnek, sőt még többnek is nevezhető.

Az elmondottak alapján az államminiszter úr úgy vélte, teljesen világos, hogy Spanyolország a közeljövőben arra törekszik, hogy megőrizze teljes cselekvési és mozgásszabadságát.

nyol külpolitika új orientációjának első jeleiről már 1912. augusztus 23-án beszámolt a Monarchia akkori nagykövete, Christoph von Wydenbruck gróf, amikor utalt arra, hogy eddig mind a sajtó, mind a közvélemény Németország pártján állt. Különösen aktuális volt mindez a Marokkó-vita folytán, és a kormány is szorosabb kapcsolat kialakítására törekedett Németországgal. Most azonban úgy tűnik – írta a nagykövet –, hogy pálfordulás következett be magatartásában, és Franciaország felé próbál közeledni.³⁵ Különösen figyelemre-méltó e kérdésben Wydenbruck gróf 1912. szeptember 12-i jelentése, mely szerint „Anglia két hónappal ezelőtt tudatta itt, hogy adott esetben Spanyolországnak szabad kezét adna Portugáliával szemben ...”.³⁶ Miután Alfonz egyik fő célkitűzése a háború alatt az volt, hogy az Ibériai-félszigetet uralma alatt egyesítse,³⁷ így ez a hír különösen veszélyesnek bizonyulhatott a központi hatalmak számára.

Szintén az antant orientáció erősödésével magyarázható, hogy 1913 májusában Alfonz immár harmadszorra tett hivatalos látogatást Franciaországban, hogy tárgyaljon Poincaré elnökkel. Wydenbruck gróf több jelentésében részletesen beszámolt a spanyol uralkodó párizsi útjairól, illetve azok várható következményeiről. Első távirata május 6-i keltezésű. A nagykövet kiemeli, hogy Spanyolországban senki nem kételkedik abban, hogy a lovagias gesztusnak, melyet Alfonz az újonnan megválasztott elnökkel szemben tanúsít, komoly politikai oka van. Hasonlóan világos a spanyolok számára az is, hogy ez az út – amit már az előző nyár óta terveztek – direkt vagy indirekt módon szorosan összefügg Spanyolország-nak a hármassal való csatlakozásával. A továbbiakban Wydenbruck elemzi a spanyol külpolitika esetleges új orientáltságának előnyeit, illetve a spanyol sajtó esélytárgatásait arra vonatkozóan, hogy a létrejövő szövetség védelmi szövetség lesz-e, vagy egyszerű antant. Szóba kerül továbbá, hogy amennyiben Spanyolország kilép eddigi elszigeteltségéből, számos területen tudja szövetségeseit segíteni.³⁸

A nagykövet május 14-i táviratában hírt adott a királyi látogatás spanyolországi visszhangjáról. A távirat szerint az út elsődleges sikerét a spanyolok abban látják, hogy végre megszűnni látszik az az előítélet, ami az utóbbi években kialakult Franciaországban Spanyolországról és a királyról; s hogy Spanyolország kilépett elszigeteltségéből, és visszatér az európai politika körforgásába, ismét olyan hatalommá válva ezáltal, amellyel számolni kell.

A spanyol külpolitika új orientációjának kérdése szempontjából érdekes a jelentés folytatása is: „Amennyiben elmondhatom személyes benyomásaimat, úgy meg kell jegyez-nem, hogy érzéseim szerint nem is arról van igazán szó, hogy a közeljövőben Spanyolország hivatalosan is szövetségre lép-e Franciaországgal – amit bizonyára titokban fognak tartani –, sokkal inkább úgy tűnik, hogy a spanyol kormány eltökélt szándéka, hogy a két nyugati hatalom mellett kötelezze el magát – szerződéssel vagy anélkül. Mind geográfiai helyzete, mind a nagy volumenű flottaépítési terveihez szükséges pénzügyi és technikai igényei erre kényszerítik. Az is megfontolandó persze, hogy milyen konzekvenciákat von maga után ez a szövetség egy jövőbeni német–francia összeütközés esetén. [...] Véleményem szerint Spanyolország ebben az esetben is rákényszerülne a nyugati hatalmakkal való együttműkö-

Ugyanakkor mégis megjegyezném, hogy a szövetség kérdéséről szóló vita a sajtóban folytatódik, és az itteni egyik legbefolyásosabb és legelismertebb újság, a liberális »Imparcial« ma ismét az egyik vagy másik hatalmi csoport melletti szövetség érdekében szólt, anélkül azonban, hogy bármelyiket előnyben részesítette volna.”

³⁵ HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1912. No. 4613.

³⁶ HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1912. No. 49.

³⁷ Vö.: Fürstenberg herceg jelentése 1915. április 7-én. HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien. No. 13/P. „Das Verhältnis Spaniens zu Portugal betreffend.”

³⁸ Wydenbruck jelentése Berchtoldnak 1913. május 6-án. No. 17. HHStA P. A. XX 66.

désre, többek között azért is, mivel a flottaépítési program megvalósításához nem nélkülözheti Anglia támogatását sem.”³⁹

A spanyol lapok híradásai közül a *La Época* értékelésében kiemelte, hogy „a konzervatívok rendkívül elégedetlenek a kialakult helyzet miatt, mivel komolyan tartanak attól, hogy szorosabb szövetség jöhet létre a két ország között, amit ők minden eszközzel próbálnak megakadályozni.”⁴⁰

Egészen más hangvételűek a liberális lapok írásai. Ők üdvözlik Alfonz párizsi útját, amelyben elsősorban Spanyolország gazdasági fellendülésének kezdetét látják. Remélik, hogy legalább egy Spanyolország számára kedvező kereskedelmi szerződés megkötésére sor kerülhet. De nem lenne ellenükre egy szövetség létrejötte sem a két ország között, azzal a kikötéssel, hogy előbb mindenképpen kereskedelmi megállapodásokat kellene kötni.⁴¹ A *Liberal* pedig egyenesen arról írt, hogy ez az út egy új éra kezdetét jelenti Spanyolország számára.⁴²

A *Pester Lloyd* utalást tett a Marokkóban kialakult érdekközösség jelentőségére, valamint a francia és angol tőke spanyolországi jelenlétére.⁴³ Mindez Spanyolországot az angol–francia antant vonzáskörébe sodorja, véli a szerző, hangsúlyozva azt is, hogy Franciaország számára a Spanyolországgal létrejött szövetség csupán a kétfrontos háború elkerülésének biztonságát jelentené.⁴⁴

Gesztusértékű volt spanyol részről a királyi pár 1913 nyarán Párizsban tett villámlátogatása is. Ez alkalommal a Monarchia párizsi követe, Hans von Wagner tájékoztatta Bécset. Beszámolójából kiderül, hogy a spanyol királyi pár – mint minden évben – Angliában tett rövid látogatást, de lényeges különbséget jelentett a korábbi évekhez képest, hogy ezúttal mind oda, mind visszafelé megszakították útjukat Párizsban, hogy az ottani vezetőknél udvariassági látogatást tegyenek, mely a spanyol sajtó értesülései szerint meglehetősen kellemes légkörben zajlott. A követ arra vonatkozóan nem tudott hírekkel szolgálni, hogy a spanyol politika új irányultsága konkrét megállapodásokat is eredményezett-e; feltételezései szerint nem, különben arról Spanyolországban már mindenki tudna. Wagner inkább „ésszerű házasságról” beszélt, ami mellett Spanyolországban az ország finansziális függőségének felismerése miatt döntöttek.⁴⁵

A spanyol–francia közeledést lehetett sejteni a francia miniszterelnök, Louis Barthou 1913 őszén Spanyolországban tett látogatása mögött is. A tárgyalások során ismét felvetődött a két állam közötti antantszerződés lehetősége. Az ürügyet Barthou látogatására egy helyi francia iskola átadása, illetve egy „Avenida de Francia” névre keresztelt új utca fel-

³⁹ HHStA P. A. XX 66. No. 19.

⁴⁰ HHStA Zeitungsarchiv (a továbbiakban: Z. A.) 180, Spanien, König Alfons XIII. La Epoca, 1913. május 5. „Die Pariser Reise des Königs von Spanien”.

⁴¹ HHStA Z. A. Az Imparcial cikke.

⁴² HHStA Z. A. Az Imparcial cikke.

⁴³ Ugyanerre hívta fel a figyelmet Fürstenberg herceg is 1914. július 6-i, „Die Frankophilie Seiner Majestät des Königs” című jelentésében: „Már többször utaltam jelentéseimben arra, hogy Ófelsége az utóbbi hónapokban az eddigieknél látványosabban juttatja kifejezésre franciák iránti szimpátiáját. [...] Ennek egyik oka a spanyol uralkodók tradicionális Marokkó politikájában keresendő, de az ifjú, minden kétséget kizáróan igen tehetséges király elsősorban hazája presztízsének helyreállítását tartja szem előtt. Azonban ahhoz, hogy Spanyolország ismét rangos helyet foglalhasson el a nagyhatalmak táborában, erős hadsereg és flottára van szüksége, amit Franciaország és Anglia támogatása nélkül nem tud biztosítani.” HHStA P. A. XX 66. Z. 17/P B.

⁴⁴ HHStA Z. A. 180. „Der Besuch des Königs Alfonso in Paris”. Pester Lloyd, 1913. május 9.

⁴⁵ HHStA P. A. XX 66. Wagner jelentése Berchtoldnak 1913. augusztus 12-én San Sebastianból. No. 28.

(Hans von Wagner 1913 júniusa és októbere között volt a Monarchia madridi követe.)

avatása szolgáltatta. Az Osztrák–Magyar Monarchia madridi követségének titkára, Hans von Gagern beszámolt arról is, hogy a látogatás zárásaként a király fogadta a vendégeket, ami szokatlanul sokáig, egy és egynegyed óráig tartott.⁴⁶ A távirat folytatásából további részletek is kiderülnek az esetleges spanyol–francia megállapodás hátteréről, illetve annak reális esélyeiről. Ahogy Gagern írja, „Franciaország nagy intenzitással folytatja fáradozásait annak érdekében, hogy megnyerje déli »testvére« jóindulatát, mely törekvése eddig – eltekintve a hivatalos körök részrehajlásától – nem sok sikerrel járt. A spanyolok nagy része ugyanis meglehetősen bizalmatlansággal figyeli Franciaország ilyen irányú lépéseit. A Francia Köztársaság azon kísérlete is kudarcot vallott – elsősorban a katalán ipari körök ellenállása miatt –, melyben egy kereskedelmi szerződés megkötésére tettek javaslatot. A katalánok ugyanis attól tartanak – és nem alaptalanul –, hogy a jelenleg uralmon lévő spanyol kormány egy ilyen megállapodásnál az ország gazdasági érdekeit alárendelné a politikai érdekeknek, és ezáltal a spanyol exportőröket kiszolgáltatná a franciáknak. Ezért a franciák jelenleg más eszközöket keresnek annak érdekében, hogy pireneusi szomszédjukkal politikai–baráti megállapodás jöhhessen létre.” A titkár szerint ebből a nézőpontból kell megítélni a francia kabinettfőnök múlt vasárnapi, igen feltűnő, szinte meteorit gyorsaságú látogatását. Barthou néhány napos spanyolországi tartózkodása során jó néhány beszédet tartott, melyek mindegyike tulajdonképpen ugyanazt a célt szolgálta: Spanyolország csatlakozzon Franciaországhoz olyan szorosan, amennyire csak lehet. Barthou szerint a két ország között egyáltalán nem léteznek nézeteltérések, ezért az lenne a legmegfelelőbb, ha Franciaország és Spanyolország konkrét szerződéssel koronázná meg szoros összetartozását. A Franciaországot a spanyolokkal való együttműködésre motiváló legfontosabb ok az, hogy csapatai számára átvonulási útvonalat biztosítson Afrika felé. Gagern ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a spanyol–francia szövetség realizálásánál nehézséget jelenthet az, hogy a spanyol társadalom jelentős része nem felejt el és nem bocsátja meg, hogy az elmúlt évszázadokban hazájuknak Franciaország mennyi szenvedést okozott. Mint ahogy fogalmaz: „A büszke nép ma is tudatában van annak, hogy Spanyolország európai hatalmi státuszát XIV. Lajosnak köszönhetően veszítette el, és mind gazdaságilag, mind politikailag – beleértve a legutóbb megkötött Marokkó-szerződést is – viszályok, elnyomás, károk sorát kellett elszenvednie.”⁴⁷

Érdekes módon a történeti munkákban többnyire meg sem említik, hogy Alfonz feleségével 1913 novemberében Bécsben is látogatást tett, habár ennek – mint ahogy erről a *Neue Freie Presse* is beszámolt – „nem volt politikai jelentősége, Alfonz – lelkes sportember lévén – csupán vadászatra érkezett Selowitzba.”⁴⁸

E helyen szükséges ismételtelen utalnunk a spanyol király rokoni kapcsolataira. A dinasztikus kötelék fontosságát hangsúlyozta maga a király is, abban az interjúban, amit 1913. szeptember 24-én adott a *New York Herald* riporterének San Sebastianban a Miramar kastélyban: „Az elmúlt 11 év alatt, mióta uralkodó vagyok, úgy vélem, mindvégig nyilvánvalóvá tettem, mely oldallal szimpatizálok. Soha nem felejtettem el, hogy a Bourbon név francia. Abban a kényes helyzetben, ami Marokkóban kialakult, elengedhetetlen a két

⁴⁶ Gagern jelentése San Sebastianból Berchtoldnak 1913. október 3-án. No. 39 A-C., HHStA P. A. XX 66.

⁴⁷ Gagern jelentése Berchtoldnak. No. 39. B. HHStA P. A. XX 66.

⁴⁸ HHStA Z. A. 180. Spanien. „Zum Besuche des spanischen Königspaares in Wien”. Deutsches Volksblatt, 1913. október 8.; „König Alfonso in Wien”. Neue Freie Presse, illetve Fremdenblatt, 1913. november 23.

ország szoros együttműködése. Franciaország és Spanyolország a jövőben kéz a kézben kell, hogy támogassa egymást.”⁴⁹

A német sajtó ugyanakkor mélyebb jelentőséget tulajdonított Alfonz bécsi látogatásának. A *Tägliche Rundschau* november 25-én úgy értékelte a király bécsi tartózkodását, mint „utalást arra, hogy a francia–spanyol antant nem irányul az Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségesei ellen, azonban Bécsben élnek a lehetőséggel, hogy világossá tegyék a Földközi-tengeri hatalmi viszonyokat ...” A cikk szerzője azt is hangsúlyozza, hogy Franciaország esetlegesen féltékenységgel nézheti Spanyolország és Ausztria–Magyarország közeledését, ami maga után vonhatja Párizs hasonló lépéseit a Monarchia felé, mint ahogy erről már hallani lehet. Felvetődött ugyanis Poincaré látogatási szándéka Bécsbe, amit azonban ott cáfoltak.⁵⁰

Habár az 1913-as év fent említett eseményei valószínűsítették, hogy a háború előtt létrejön egy szorosabb spanyol–francia megállapodás, Spanyolország a háború kirobbanását követően – meglepő módon – már július 30-án hivatalosan deklarálta semlegességét a Cortes jóváhagyása nélkül. A spanyol parlament ugyanis csak november elején ült össze először a háború kitörése óta, tehát a semlegességi nyilatkozat ratifikálására a két kamara által csak ekkor kerülhetett sor – november 5-én a kongresszus, majd három nappal később a szenátus is aláírta a semlegességi okmányt.⁵¹ Ezzel a spanyol politikai életben kezdetét vette a négy és fél évig tartó – helyenként meglehetősen heves és látványos – küzdelem,⁵² melynek során Alfonzra hárult a feladat, hogy fenntartsa a politikai erők közötti egyensúlyt.⁵³ Az Osztrák–Magyar Monarchia madridi nagykövetének, Fürstenberg hercegnek a jelentései

⁴⁹ HHStA Z. A. 180. „König Alfons über die Beziehungen zu Frankreich”.

⁵⁰ HHStA Z. A. 180. „Der Besuch des Königs von Spanien in Wien”

⁵¹ Fürstenberg herceg szeptember 3-án számolt be hosszabb jelentésben a spanyol semlegesség deklarálásáról, valamint ennek spanyolországi fogadtatásáról: „Őfelsége, a spanyol király kihallgatáson fogadott, ahol tudtomra adta, hogy Spanyolország semmilyen körülmények között sem adja fel semlegességét. Utolsó bécsi látogatása alkalmával Excellenciádat is biztosította arról, hogy kormánya semmi esetre sem hagyja megkötni kezét Anglia vagy Franciaország által, és a legcélszerűbb kötelezettséget sem vállalja egy konfliktusban való részvételre. A király ugyanakkor megbízott, hogy jelentsem Bécsnek, miszerint a továbbiakban is tartja magát fenti álláspontjához. Ugyanakkor az itteni sajtóból kiderül – és ezt megerősítik azok a beszélgetések is, melyeket az udvarhoz közeli magas rangú személyekkel folytathattam –, hogy a királynak nagyon nehéz tartani magát ehhez a szándékához, habár kormánya is teljességgel támogatja álláspontját, és minden alkalmat kihasznál, hogy ennek hangot is adjon.” Lásd: Fürstenberg jelentése Berchtoldnak 1914. szeptember 3-án. Z. 20/P., HHStA P. A. I 895. „Die Neutralität Spaniens”.

⁵² A spanyol politikai elit megosztottságáról hiteles képet ad Fürstenberg 1914. november 13-i jelentése, melynek tárgya „A királyi spanyol miniszterelnök és pártvezér nyilatkozata Spanyolország semlegességéről”.

HHStA P. A. I 895. No. 35/P. Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 31–33.

⁵³ A konzervatív és liberális tábor küzdelmének szemléletes megnyilvánulása a liberálisok vezérének, Romanones grófnak 1914. szeptemberi cikke, valamint politikai ellenfele, a karlista vezér, Vázquez de Mella beszéde. Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 26–29. Minderről a Monarchia madridi katonai attaséja, Alexander Dzieduszycki gróf a következőket jelentette: „A háború kirobbanásakor táviratoztam, hogy Spanyolország eltökélt szándéka a háborúban semlegesnek maradni. A mai kamarai ülésen mindez parlamenti megerősítést nyert ... Miután az eseményen magam is részt vettem, saját szememmel meggyőződhettem arról, hogy nemcsak a képviselők, hanem a jelenlévők többsége és a sajtó képviselői is meglehetősen elégedettek voltak az eredménnyel. A Spanyolország jövője szempontjából igen kockázatos kérdéseket felvető tárgyalás gördülékeny lebonyolítása nem kis mértékben a király tapintatos befolyásának köszönhető.” Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Präs. 47–12/10, Akten des Kriegsministeriums, Militärattaché Madrid, 1914. nov. 25. No. 161.

folyamatosan tájékoztatnak a *germanófil* és az *aliadófil* tábor hatalmi harcának aktuális állásáról.⁵⁴

A háború kitörésekor deklarált spanyol semlegességi nyilatkozat semmiképpen sem volt meglepő, hiszen megfelelt annak a független magatartásnak, amit Spanyolország a 20. század kezdete óta tanúsított a nemzetközi politikában. Ennek gyökerei abban az izolacionista tradícióban keresendők, ami egészen a 19. századig visszavezethető. Az imperializmus korszakának nemzetközi konfliktusaiban Spanyolország mindvégig semleges maradt, elsősorban külpolitikai gyengesége miatt. Az a körülmény sem elhanyagolható, hogy Spanyolország hadászatiilag nem tűnt fontosnak – hadserege és haditengerészete gyengesége nyilvánvaló volt.⁵⁵ Spanyolország és Alfonz magatartását ugyanakkor mindvégig meghatározta az uralkodó ambíciója, miszerint a későbbi békekonferenciának Spanyolország adhasson otthont, növelve ezzel az ország nemzetközi tekintélyét. A semleges státusz feladásától azért is ódzkodott Alfonz, mert ez veszélyeztethette volna érdekeit a Baleárok, illetve a Kanári-szigetek megtartását illetően. Annak ténye is említést érdemel – s ez Alfonz politikai állásfoglalását nyilvánvalóan alapvetően befolyásolta –, hogy az ország szakítása a központi hatalmakkal, illetve közeledése a liberális és demokratikus nyugati hatalmakhoz a spanyol monarchia belpolitikai megrendüléséhez – sőt egyes értelmezések szerint a cárizmushoz hasonló, teljes összeomlásához – vezethetett volna.⁵⁶

A király érdeme vitathatatlan abban, hogy Spanyolország mindvégig fenntartotta semlegességét. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az ország, habár politikailag hű maradt semlegességi nyilatkozatához, gazdaságilag hasznot próbált húzni a háborús konjunktúra kínálta lehetőségekből. Ratibor herceg, a Német Birodalom madridi nagykövete, úgy tűnik, nagyon jó érzékkel tapintott rá a spanyol magatartás lényegére, amit 1913 februárjában a következőképpen fogalmazott meg: „... A spanyol politikusok nagy többsége azon a véleményen van a közelgő háború kérdését illetően, hogy Spanyolország számára az lenne a legelőnyösebb, ha pillanatnyilag egyik oldal mellett sem köteleznél el magát, hanem kívánná, hogyan alakulnak az események Európában, és ennek megfelelően csatlakozna ahhoz a táborhoz, ahol a legtöbb előnyre tehet szert.”⁵⁷ A spanyol politikai elit megosztottsága ugyanakkor kedvező feltételt biztosított a hadviselő felek számára a spanyol közvélemény megnyeréséért folytatott törekvéseik során.

A spanyol semlegesség fenntartása a háború alatt nem került komoly veszélybe, bár voltak időszakok – mint például 1917 tavasza –, amikor a belpolitikai válság kísérelőjeként az antanthoz való csatlakozás majdnem bekövetkezett – elsősorban a központi hatalmak szemében *enfant terrible*-nek számító Romanones⁵⁸ miniszterelnök politizálásának eredményeként.

⁵⁴ Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 23., 25., 29., 31.

⁵⁵ Vö.: Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 17–19.; Wydenbruck jelentése 1913. május 6-án, és 1913. május 14-én Berchtold grófnak, No. 17., illetve No. 19., HHStA P. A. XX 66, Berichte Spanien 1913.

⁵⁶ Schmitt, Hans A.: *Neutral Europe between War and Revolution 1917–1923*. Charlottesville (Virginia, USA), 1988.

⁵⁷ Ratibor jelentését vö.: Albes: *Worte wie waffen*, 64. A Monarchia barcelonai főkonzulja, Szentmiklósy Jenő dr. igen találóan jellemezte 1916. november 11-i jelentésében a spanyol magatartást: „A háború kitörése óta a spanyol kormány magatartása leginkább „cikk-cakk út”-ként jellemezhető, amely azonban jelen pillanatban inkább az antant felé vezet, akik kiváló érzékkel képesek megtalálni a közös hangot az itteni kormánnyal.” HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid, 1916. No. 109/P.

⁵⁸ Álvaro de Figueroa y Torres, Romanones grófja: liberális politikus és író, aki többször is volt kormányfő: 1912–1913, 1915–1917, 1918–1919. között

Salvador de Madariaga is hangsúlyozza Alfonz szerepét abban, hogy az ország – sokszor e tekintetben előnytelen fekvésének ellenére is – kívül tudott maradni a katonai konfliktuson, fenntartva a viszonylagos egyensúlyt a spanyol közéletet megosztó két szimpatizáns tábor (*germanófil*, *aliadófil*) között.⁵⁹ S hogy ez nem volt könnyű, azt jelzi Alfonz király interjúja is, amit *Az Est* madridi tudósítójának, dr. Révész Andornak adott a lap 1916. június 26-i számában. Ekkor ismételten megerősítette, hogy Spanyolország a legszigorúbb értelemben vett semlegességi politikát minden áron fenn kívánja tartani, habár adódnak pillanatok, amikor ez az ország számára nagyon nehéz: „Minden valószínűség szerint a hadviselő felek egyike-másika sokszor kételkedik a semleges államok – így Spanyolország – kitartásában. Nekem azonban soha nem voltak kétségeim afelől, milyen álláspontot kell Spanyolorzágnak képviselni. A háború után reményeim szerint Spanyolország összekötő kapocs lesz a jelenleg még harcban álló nemzetek között. Ausztria–Magyarországgal most is baráti a viszonyunk, és ami az osztrák–magyar hadifoglyokat illeti, kész vagyok mindent megtenni annak érdekében, hogy minél közelebb kerüljünk a békéhez.”⁶⁰

XIII. Alfonz a semlegesség játéktérében

Semleges ország királyaként Alfonz vállalhatott – és vállalt is – humanitárius feladatokat. E tevékenysége annyira sikeresnek bizonyult, hogy több fórumon – mint például 1917-ben Genovában a Vöröskereszt konferenciáján – elismerték és megköszönték eredményes fáradozásait, sőt neve még a Nobel-díj odaítélésekor is szóba került.⁶¹

A humanitárius feladatok ellátására Alfonz létrehozott egy rendkívül eredményesen működő „kereső- és segélyszolgálatot”, mely az eltűntek hozzátartozóinak nyújtott támogatást.⁶² A spanyol diplomácia sikerét és elismertségét bizonyítja, hogy idővel nagykövetségeinek és konzulátusainak jelentős része vette át a hadviselő országokban jó néhány állam képviselőtét, sőt volt olyan időszak, amikor a berlini spanyol nagykövet szinte valamennyi nemzet érdekét képviselte.

A spanyol király eltűntek felkutatásáért tett fáradozásairól a nemzetközi sajtó is rendszeresen megemlékezett, mint például a *Current History Magazine* 1917. januári száma, amely részletesen beszámolt több konkrét esetről, amikor Alfonz francia, angol, belga és olasz kéréseknek próbált eleget tenni, illetve idéz jó néhány levélből, melyek a *Palacio Real*ba érkeztek nap mint nap. A cikkből az is kiderül, hogy Alfonz király munkáját az eltűntek felkutatásában Don Emilio Torres, Mendoza márkija, a király személyi titkára és meghatalmazott miniszter segítette.⁶³ Nem egy esetben a király személyesen vette fel a kapcsolatot uralkodókkal célja elérése érdekében, így például Ferenc József császárral is, amikor egy halálraítélt fogoly megmentéséért tett lépéseket.⁶⁴

A *Neue Freie Presse* 1915. augusztus 6-i számában tájékoztat arról, hogy eddig 7000 hadifogoly felkutatása és azonosítása volt sikeres, köszönhetően annak az ügynökségnek, amit Alfonz király személyesen irányít. A szerző beszámol ezen szervezet működéséről is,

⁵⁹ Madariaga, Salvador de: *Spanien*. Stuttgart–Berlin, 1930. 121–126.

⁶⁰ HHStA Z. A. 180. Blätter aus Ungarn. 1916. június 26. Spanien

⁶¹ Vö.: Petrie: *King Alfonso XIII*, 127.; illetve HHStA Z. A. 180. 1916. június 15. A Neues Wiener Tagblatt közleménye a Frankfurter Zeitung híryanaga alapján.

⁶² Vö.: Petrie: *King Alfonso XIII*, 126.; Sencourt: *King Alfonso*, 153.; Madariaga: *Spanien*, 277.

⁶³ *Current History Magazine*, New York, 1917. január, 686–689., illetve HHStA Z. A. 180, 1915. augusztus 17. Az Epoca cikke július 29-én a király közbenjárásáról a hadifoglyok és családtagjaik közötti levélváltás érdekében.

⁶⁴ Vö.: Sencourt: *King Alfonso*, 153.

miszerint ahogy beérkezik a királyi palotába egy kérés – melyek száma naponta több ezer –, a „megbízót” ő azonnal értesíti, hogy megkezdték a keresett személy felkutatását. Ezzel a feladattal a király általában azon ország spanyol konzulját vagy követét bízta meg, ahol az eltűnt személy feltételezhetően fogságban van. Az eredményről a király – gyakran személyes levélben – értesítette a családot.⁶⁵

A kérelmezők és érintettek nemzeti és társadalmi hovatartozásukat illetően meglehetősen széles réteget reprezentáltak. Némely levél egészen megható, mint például azé a nyolcéves francia kislányé, aki 1917 áprilisában a következőket írta: „Felség! A mamám folyton sír, mert a testvére fogságban van. Tegnap kapott egy levelet, mely szerint a testvére éhen halhat a táborban. Felség, tudna kérem segíteni, hogy Svájcba kerülhesse, mert a mama biztosan belebetegszik ebbe ... Előre is köszönöm! Sylviane Sartor, 14 Avenue d'Antin, Paris: 8 éves vagyok.”

A király saját kezűleg válaszolt: „Kedves Kisasszony! Mindent elkövetek annak érdekében, hogy a mamádnak ne kelljen sírnia, de légy kedves, küldj pontosabb információkat a nagybácsiról annak érdekében, hogy híreket szerezhessenek egészségi állapotáról, és ha mód van rá, Svájcba vitethessem. A legjobbakat kívánva: Alfonz. 1917. április 20.”⁶⁶

A *Korrespondenz-Bureau* 1915. szeptember 17-én osztrák és magyar állampolgárok esetéről tudósított, akik szintén a spanyol király segítségét kérték orosz és szerb hadifogságban lévő rokonaik felkutatására, ami azonban eredménytelen maradt.⁶⁷

Hasonlóan próbált Alfonz közbenjárni néhány elítélt orosz állampolgár érdekében 1916 elején, amikor Fürstenberget arra kérte, folyamodjon kegyelemért számukra Őfelségénél, a császárnál.⁶⁸

Fürstenberg herceg 1916. március 11-én Mária Krisztina humanitárius tetteről táviratozott. A jelentés szerint az anyakirálynő, megtudván, hogy az osztrák katolikus pap-professzor, Karl Drexel orosz fogságba került 1914 őszén, majd 1915 augusztusában kémkedés vádjával Irkutzkba vitték és halálra ítélték, a madridi orosz nagykövetségen keresztül közvetlenül Miklós cárhoz fordult kegyelemért. Közbenjárása eredményeként az osztrák tudós papnak nemcsak megkegyelmezték, de szabadon is engedték.⁶⁹

1916 áprilisában Alfonz arra tett javaslatot, hogy a hadviselő országok vezetői vizsgálják felül, nem lenne-e lehetőség egy olyan megállapodásra, mely szerint a katonai ambulanciák, illetve a Vöröskereszt képviselői a hadszíntéren maradt sebesülteket elszállíthatnák. Valamennyi állam vezetője jelezte, hogy megfontolja a felvetést.⁷⁰ Hasonló tartalmú volt Alfonz azon előterjesztése is, mely szerint a harcvonalak között biztosítani kell, hogy a sérülteket ne hagyják sorsukra.⁷¹ Magyar lapértésülés szerint – nevezetesen *Az Est* híradásá-

⁶⁵ HHStA Z. A. 180. „König Alfons von Spanien und die Kriegsgefangenen”

⁶⁶ Vö.: Petrie: *King Alfonso XIII*, 126–127.

⁶⁷ HHStA Z. A. 180. „Zwecklose Erkundigungen in Madrid nach Kriegsgefangenen”

⁶⁸ HHStA Administrative Registratur, F7 54, Staaten S 1880–1918.

⁶⁹ HHStA P. A. XX 66 Berichte Spanien 1916. No. 122.

⁷⁰ HHStA Z. A. 180. A Korrespondenz-Bureau jelentése a Temps alapján. 1916. április 15.

⁷¹ HHStA Z. A. 180. „Der König von Spanien für die Verwundeten”. Neues Wiener Tagblatt, 1916. május 3.

1916. március 7-i jelentésében Fürstenberg herceg is erre utalt: „A napokban látogatást tett nálam Torres úr, Őfelsége magántitkára, és átnyújtotta nekem Alfonz király megbízásának másolatát, amit március 4-én elküldött Őfelségének, az osztrák császárnak is. Nevezett dokumentum Őfelsége, a spanyol király javaslatát tartalmazza arra vonatkozóan, hogy a hadviselők kössenek egyezséget a harcvonalak között rekedt sebesültek megsegítésére. Torres úr ugyanakkor azt is elmondta nekem, hogy habár a király nincs igazán meggyőződve arról, hogy kezdeményezése eredményes

ról van szó – 1917 májusában a spanyol király javaslatot tett az 1914-ben hadifogságba került katonák cseréjére.⁷²

Ugyanakkor Alfonz felkérést kapott egy számára különösen nagy jelentőséggel bíró ügyben: A Monarchia külügyminisztere, Ottokar Czernin gróf 1917. május 16-i levelében arra utasította Fürstenberget, hogy a következőket vitassa meg a spanyol királlyal: miután Oroszországban a februári forradalom megdöntötte a cár hatalmát, nagy a valószínűsége annak, hogy a görög király, Konstantin is hasonló sorsra jut. Azonban a „koronák szolidaritása” elve szerint kívánatos lenne a görög monarchiát megmenteni. Ennek érdekében Alfonz felvehetné a kapcsolatot a brit uralkodóval, V. Györggyel.⁷³ Fürstenberg május 22-én beszámolt a beszélgetés eredményéről: „A király azonnal késznek mutatkozott megtenni a kívánt lépéseket. Én azonban hangsúlyoztam, hogy a terv csak akkor lehet sikeres, ha eredetere nem derül fény.”⁷⁴ Hogy a levelet Alfonz valóban megírta-e a brit uralkodónak, nem derül ki a HHStA aktáiból, annyi azonban bizonyos, hogy ha meg is tette, eredménytelenül, mivel június 11-én a görög királyt lemondásra kényszerítették, és Svájcba emigrált.⁷⁵

A sort hosszasan lehetne folytatni, e helyen – zárásképpen – a HHStA *Politisches Archiv* egyik gyűjteményére szeretnénk még utalni, melynek címe sokat sejtet: „A pápa és Spanyolország királyának közbenjárása a banjalukai halálraítéltek ügyében”, tényleges tartalma azonban – legalábbis a spanyol vonatkozású akták tekintetében – meglehetősen szerény, mely nem teszi lehetővé az esemény pontos rekonstruálását.⁷⁶ Annyi mindenesetre kiderül, hogy a közös beavatkozás eredményeként a tizenhat szerb fogolytárs – akiket Ausztria kémkedéssel vádolt, és 1916 tavaszán ítélt halálra Banjalukában – megkegyelmezték.⁷⁷

A pápa és Alfonz király együttműködéséről adott hírt a *Die Zeit* is 1917. szeptember 26-án, mely szerint a katolikus egyház fő állítólag a spanyol királyt javasolta döntőbírónak a hadviselők közötti konfliktusoknál. A spanyol lapok remélték, hogy a király elutasítja a felkérést.⁷⁸

Alfonz fentiekben kifejtett tevékenysége nyomán elismerésben részesült Európa szerte, sőt mindennek még a háború után is volt visszhangja. A francia lapok 1919. október végén Alfonz ismételt párizsi látogatása kapcsán beszámoltak arról, hogy Franciaország mennyire hálás a spanyol királynak mindazért, amit a francia hadifoglyokért tett a háború alatt.⁷⁹

Sencourt becslései szerint az Alfonz kezdeményezésére létrejött és általa irányított szervezet munkájának eredményeként mintegy 700 000 civil és 21 000 katona repatriálása vált lehetővé, 122 000 francia és belga, 8000 brit és 6000 olasz hadifogoly érdekében járt közben, valamint több mint 4000 esetben kezdeményezett ellenőri szemlét hadifogoly táborokban.⁸⁰

lesz, mégis előállt javaslatával, miután ezt többen sugallták neki, így például a belga királynő is.” HHStA P. A. XX 66 Berichte Spanien 1916. No. 120.

⁷² HHStA Z. A. 180. „Der König von Spanien für den Austausch der im Jahre 1914 in Gefangenschaft geratenen Soldaten” Blätter aus Ungarn. 1917. május 15.

⁷³ HHStA P. A. XX 67 Berichte Spanien 1917. No. 352.

⁷⁴ Uo. No. 334.

⁷⁵ Vö.: Just, Harald: *Neutralität im ersten Weltkrieg. Spanien, Schweden und Holland*. Phil. Diss., Wien, 1966. 65.

⁷⁶ HHStA P. A. I 814. Intervention des Papstes und des Königs von Spanien zu Gunsten der in Banjaluka verurteilten Hochverräter.

⁷⁷ HHStA P. A. I 814. 1917. március 29-i jelentés. Vö.: Just: *Neutralität im ersten Weltkrieg*, 64. illetve Engel-Jánosi, Friedrich: *Österreich und der Vatikan 1846–1918*. Graz, 1960. Bd. 2., 283.

⁷⁸ HHStA Z. A. 180. „König Alfons als Schiedsrichter. Ein angeblicher Plan des Papstes”

⁷⁹ HHStA Z. A. 180. „Besuch des Königs von Spanien in Paris.” Französische Blätter. 1919. október 25.

⁸⁰ Sencourt: *King Alfonso*, 153.

Fentebb már említettük, hogy a spanyol diplomáciai testület tagjai hogyan működtek közre ezeknél a feladatoknál, e téma zárásaként álljon itt három reprezentatív példa mindezek igazolására: 1914. szeptember 3-án a *Neue Freie Presse* számolt be a bécsi spanyol nagykövet, Don Antonio de Castro y Casaléiznek az Osztrák–Magyar Monarchia területén tartózkodó orosz és belga állampolgárok érdekében tett vállalkozásáról. A nagykövet kérte a következő közlemény nyilvánosságra hozatalát: „A bécsi spanyol nagykövetség kéri az Osztrák–Magyar Monarchiában élő orosz állampolgárokat, hogy tájékoztassák a nagykövetséget tartózkodási helyükről annak érdekében, hogy ők az érdekeltek oroszországi családjainak felvilágosítást tudjanak adni.” A cikk szerzője mindehhez hozzáfűzi, hogy értesülései szerint a spanyol nagykövet az Osztrák–Magyar Monarchiában tartózkodó belga állampolgárok védelmét is átvette.⁸¹

A *Fremdenblatt* 1918. október 4-i számában egy kisebb cikkben emlékezett meg Casaléizről – halála kapcsán –, amelyből kiderül, hogy 1914 márciusában küldték Bécsbe, a háború alatt feladatuk kaptá az orosz, angol szerb, belga és amerikai állampolgárok érdekeinek védelmét, valamint hasonlóan képviselte az Osztrák–Magyar Monarchia érdekeit is az ellenséges országokban.⁸²

Casaléiz bécsi kiküldetési ideje alatt⁸³ többször tett látogatást a Monarchia hadifogoly táboraiiban, így Magyarországon is. A *Das Neue Pester Journal* tudósított 1918. április 29-i látogatásáról, melynek során a nagykövet orosz, szerb, angol, francia internáltakat keresett fel, és a látottakkal meglehetősen elégedett volt.⁸⁴

A *HHStA Zeitungssarchiv 124-es kartonja (Polen–Spanien)* a spanyol király egyéb karitativ tevékenységéről is tartalmaz információkat, többek között Alfonz részvételéről a Monarchia közös külügyminisztériumának kezdeményezésére létrejött akcióról, amikor a madridi osztrák–magyar nagykövetség rendezett gyűjtést a háborús károkat elszenvedett lengyelek részére. A pénzt a madridi „Pro Polonia” szervezet gyűjtötte össze; Ófelsége, a spanyol király 10 000 pesetát adományozott.⁸⁵

E helyen látjuk szükségesnek tárgyalni a kórházhajók kérdését is, habár tulajdonképpen ez a téma a korlátlan tengeralattjáró háború spanyolországi hatásait elemző önálló tanulmányhoz kötődik szorosan, tekintettel azonban Alfonz király e területen játszott szerepére, úgy ítéltük meg, itt foglalkozunk vele részletesebben.

1917 februárjától – a korlátlan tengeralattjáró háború Németország általi meghirdetésétől kezdve – a kórházhajókat is gyakran érte torpedómadadás, miután nem egy esetben

⁸¹ HHStA Z. A. 71. Spanien 1910–22.

⁸² HHStA Z. A. 71. Spanien 1910–22. „Der Schutz der russischen und belgischen Untertanen durch den spanischen Botschafter”

⁸³ Fürstenberg herceg jelentéseiben ugyanakkor többször adott hangot kételyeinek Casaléiz megbízhatóságát illetően. Így 1915. január 11-én a következőket írta: „Csak röviden szeretnék említést tenni arról, hogy Spanyolország bécsi nagykövetének magatartása nekem meglehetősen gyanús-nak tűnik. Egész viselkedése, és az a mód, ahogyan a hadieseményekről tudósít is, bizonyítja, hogy irányunkban látványosan demonstrált szimpátiája ellenére frankofil külügyminiszterét támogatja annak érdekében, hogy az itteni udvarnál kormányunkat és Excellenciát befeketítse.” HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1915.

Az AOK (Armee-Oberkommando) 1917. február 24-i jelentése mindezt megerősíti: „A bécsi spanyol nagykövetség vitathatatlanul antantbarát, és számunkra megbízhatatlan. A bécsi katonai attasé viszont jóindulatú velünk szemben.” HHStA P. A. I. 896. Liasse Krieg Spanien 1917. No. 17.297. Ugyanitt Casaléiz feleségéről is hasonlókat tudhatunk meg: „A bécsi spanyol nagykövet felesége spanyolországi látogatásai során rendkívül elítélően nyilatkozott Monarchiánkról.”

⁸⁴ HHStA P. A. I. 896. Liasse Krieg Spanien 1917. No. 17.297. „Unsere Gefangenenlager”. Der Bericht des spanischen Botschafters.

⁸⁵ HHStA Z. A. 124. A Korrespondenz-Bureau jelentése, 1915. október 17.

ezeket fegyver- és csapatszállításra is használták.⁸⁶ 1917 áprilisában Alfonz király felajánlotta, hogy spanyol tiszteket küld a kórházhajókra garanciául arra, hogy azok valóban csak sebesülteket szállítanak.⁸⁷ Az Osztrák–Magyar Monarchia berlini nagykövete, Hohenlohe herceg jelentette Bécsnek, hogy a javaslatot a német kormány is támogatja.⁸⁸ Május 22-én Fürstenberg herceg arról tájékoztatta Czernint, hogy Alfonz fogadta magánkihallgatáson, ahol közölte vele: javaslatot tett Németország, Franciaország és Anglia kormányainak, mely szerint a spanyol kormány vállalná a felelősséget az angol és francia kórházhajók szállítmányát illetően. Anglia már jelezte egyetértését, Franciaország és Németország választát még várja a király. Alfonz arra kérte Fürstenberget, hogy járjon közben Öfelségénél, a császárnál annak érdekében, hogy javaslatát Berlinben is támogassák.⁸⁹ Május 26-án Hohenlohe tájékoztatta Bécset, hogy a német kormány egyetért azzal, hogy a spanyol delegáltak a kórházhajókat átkutassák, és garanciaképpen az utazás alatt is a hajó fedélzetén maradjanak.⁹⁰

Mindez természetesen nem lehetett akadálya a kórházhajókkal való folyamatos visszaéléseknek. A Monarchia diplomatai is beszámoltak jó néhány esetről jelentéseikben. Így például Hohenlohe 1917. december 8-án a következőket írta: „Három spanyol tengerésztiszt, akik egy angol kórházhajón teljesítettek ellenőri feladatot, vissza akarnak térni Spanyolországba, mivel az angol kórházhajókat nem csak rendeltetésük szerint használják, így a spanyol tisztek nem tudnak felelősséget vállalni értük.”⁹¹ Egy másik jelentés szerint, amit a madridi katonai attasé, Dzieduszycki küldött Bécsbe, „egy szavahihető bizalmasunk a következőkről tájékoztattott: a párizsi spanyol katonai attasé egy barcelonai barátjával levél útján tudatta, hogy az antant kórházhajói gyakran szállítanak muníciót fedélzetükön, és a közelmúltban amerikai csapatokat is egy ilyen gőzösön juttattak Angliába. Bevallása szerint mindezt ő a saját szemével látta.”⁹²

Egy 1917. decemberi jelentésből kiderül, hogy 1917 nyarán 25 spanyol tengerésztiszt teljesített szolgálatot ellenőrként az antant kórházhajóin. A dokumentum utal egy perldöntő részletre is, miszerint a többségük ezt a megbízatást anyagi okokból vállalta, éppen ezért nem zárható ki, hogy szemet hunynak a visszaélések felett. Különösképpen a Szaloniki és Itália közötti csapatszállításoknál feltételezhető, hogy kórházhajókat használnak erre a célra. Állítólag egy lelkiismeretes spanyol tiszt ezért kérte visszahívását.⁹³

Ez a momentum persze megkérdőjelezheti a spanyol tisztek munkájának hatékonyságát és a vállalkozás tulajdonképpeni eredményességét – számos eset alapján tudjuk, hogy nagyon gyakran történt visszaélés a kórházhajók esetében –, mégis vitathatatlan tény, hogy a fentebb taglalt, különböző területeken való részvétel a nemzetközi politikában nagymértékben emelte a spanyolok – és elsősorban Alfonz király – presztízsét az első világháború alatt.

A harmadik fontos érv, amit a spanyol király megnevezett Churchillnek 1914 tavaszán politikája meghatározójaként, a spanyol gazdaságra és kereskedelemre vonatkozott. Tekintettel arra, hogy a spanyol gazdaság első világháború alatti helyzetének részletes elem-

⁸⁶ HHStA P. A. I 1049. Liasse Krieg 61 b-e /61 c/ U-Boot-Krieg. 1917. április 1. No. 1705.

⁸⁷ HHStA P. A. I 1049. Hohenlohe távirata Berlinből. 1917. április 22. No. 292.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ HHStA P. A. I 1049. 1917. május 22. No. 334.

⁹⁰ Uo. No. 374.

⁹¹ Uo. Jelzet nélkül

⁹² HHStA P. A. I 1049. Militärattaché Madrid. 1918. január 31. No. 47.

⁹³ HHStA P. A. I 896. Liasse Krieg 7a Spanien 1917–18. Nachrichtenabteilung. „Auszug aus den vertraulichen Nachrichten über Spanien bis zum 29. Dez. 1917. Nr. 25.721.

zése nem témája tanulmányunknak,⁹⁴ így e helyen csupán néhány adattal szeretnénk igazolni a XIII. Alfonz által meghirdetett cél megvalósulását.

E kérdés kapcsán ismételten fontos hangsúlyoznunk, miként értékelendő a Spanyolország által a háború kirobbanásakor deklarált semlegesség. Spanyolország ugyanis csak politikai értelemben vélte és tartotta magát semlegesnek, gazdaságilag azonban próbálta kihasználni geostratégiai helyzetéből is adódó kedvező lehetőségeit. Az első világháború a 19. századi állapothoz képest – amikor egy sajátos kettősség jellemezte a spanyol gazdaságot: egyik oldalon az iparosodott perifériával, a másikon pedig az agrárius Hispániával⁹⁵ – látványos, de rövid életű fellendülést hozott, amit fájdalmas hanyatlás követett, párosulva az ilyen esetekben jól prognosztizálható politikai konzekvenciákkal. Az európai hadiesemények lezárulta ugyanis „magával rántotta” a spanyol gazdaságot is, mivel megszüntette a korábbi piacokat.⁹⁶

A háborús években az antant volt kedvezőbb helyzetben, hiszen politikai adui mellett gazdasági téren is befolyást gyakorolhatott Spanyolországra, miután az ibér állam bizonyos nyersanyagok hiánya miatt (például szén, petróleum, gyapot) külföldi segítségre szorult, illetve maga is háborús javak (élelmiszer, nyersanyag, katonai felszerelések) szállítója volt. A tengeri blokádnak megbénította a központi hatalmakkal való kereskedelmet, így csak az antant tudott az ország „segítségére sietni”.⁹⁷ Spanyolország a korlátlan tengeralattjáró háború következtében 1918 végéig 65 hajót veszített, mintegy 140 000 tonnával.⁹⁸

A spanyol kereskedelemről származó tőkebevétel jelentősen nőtt a háború alatt. 1914-ben az ország mintegy 567 millió peseta aranykészlet felett rendelkezett, 1918-ban ez 2223 millió volt.⁹⁹ Spanyolország 1914–1916 között csak a fegyverszállítások terén meghatszorozta kivitelét.¹⁰⁰ Pénzügyi helyzetének stabilizálódását mutatja a spanyol valuta 1916-os, már régen nem tapasztalt kedvező árfolyama. Ezekben az években mintegy 217 új részvénytársaság alakult, körülbelül 220 milliós – és ami a legfontosabb, már nem külföldi – tőkével.¹⁰¹ Mindennek azonban megvolt az árnyoldala is, az egyik legtragikusabb ezek közül az, hogy mialatt jelentős mennyiségű élelmiszert exportált, az országban lassan élelmiszerhiány alakult ki, illetve az egekbe szökött az élelmiszer ára, elindítva ezzel azt az elégedetlenségi hullámot, mely 1917 tavaszán érte el tetőpontját.

A fentebb vázolt mutatók alapján többen biztató jövőt jósoltak a spanyol gazdaságnak a háború utáni évekre is, ez a prófécia azonban tévesnek bizonyult.

⁹⁴ A spanyol gazdasági helyzet alakulásáról az első világháború alatt a HHStA is tartalmaz bőven anyagot, itt szeretnénk utalni az *Administrative Registratur* néhány fondjára: A.R. F17 36: Spanien: Aus- Ein- und Durchlieferungen. Staaten 1880–1918., F23 58: Finanzwesen Spanien, F36 103: Krieg 1914–18. Spanien. Wirtschaftliche Bestimmungen, Massnahmen, F36 242: Wirtschaftsangelegenheiten. Dep. 9 Abt. 50– Spanien

⁹⁵ Anderle: *Spanyolország története*, 97–108.

⁹⁶ Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 7.

⁹⁷ Pallagi: *Az első világháború és a spanyol semlegesség*, 8.

⁹⁸ Madariaga: *Spanien*, 274.

⁹⁹ Madariaga: *Spanien*, 275.

¹⁰⁰ Quelle, Otto: *Spaniens Wirtschaftsleben und seine Beeinflussung durch den Weltkrieg*. Süd-deutsche Monatshefte, München, 1917. június, 445–454.

¹⁰¹ Quelle: *Spaniens Wirtschaftsleben*, 452.

Alfonz erőfeszítései a béke érdekében

Ha teljessé kívánjuk tenni XIII. Alfonz – vizsgált korszakra vonatkozó – politikai portréját, mindenképpen említést kell tennünk a béke érdekében tett fáradozásairól.¹⁰²

A békeközvetítési folyamatban komoly érdemeket szerezni – tulajdonképpen ez volt az a szerepkör, amit Alfonz leginkább ambicionált. Joggal remélhette, hogy a hadviselők komolyan számolnak vele a béketárgyalások során, mint ahogy erről az *Esti Újság* 1916. május 29-i számában tudósított: „A párizsi »Gaulois« [nevű lap] örömmel üdvözlí a spanyol király trónbeszédének passzusát, melyben Alfonz király azon szándékának ad hangot, hogy adódó alkalommal békeközvetítőként fellépjen. Senki nem lenne erre a szerepre annyira alkalmas, mint ő, mivel valamennyi hadviselő szimpátiáját magáénak tudhatja.”¹⁰³

Hogy a király ebbéli tervében a meghatározó spanyol körök támogatását is élvezte, ezt támasztja alá a *8 órai Újság* híradása is néhány nappal később: „Madridi értesülések szerint a napokban Granadában véget ért Püspöki Konferencia is megerősítette, hogy XIII. Alfonz király a központi hatalmak és az antant között vállalja a békeközvetítést.”¹⁰⁴

Ez év szeptemberében Alfonz egy meglehetősen patetikus beszédben, amit Bilbaóban egy banketten tartott, összegezte elképzelése hátterét: „Miután a spanyol zászló nem lobog a csatatereken, de minden spanyol érzi annak fontosságát, hogy mit jelent szeretni és tisztelni hazájának eme jelképét, így én magam nemzetünk zászlaját a béke és szeretet szolgálatába ajánlom. Nem azért teszem ezt, hogy dicshimnuszokat zengjenek rólam, hiszen Spanyolország királyaként lépek fel egy nemes cél érdekében, amely valamennyi spanyol támogatását élvezi.”¹⁰⁵

¹⁰² A kérdést korábban már részletesen vizsgáltuk, vö.: Pallagi Mária: *Spanyol békeközvetítési kísérletek az első világháború alatt*. AETAS, 19. évf. (2004) 3–4. sz. 190–210. E helyen az ebben leírtak kiegészítéseként és igazolásaként mindennek sajtóvisszhangját vázoljuk.

¹⁰³ HHStA Z. A. 180. „König Alfons als Friedensvermittler”. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy XIII. Alfonz már 1915 elején jelezte, hogy hajlandó lenne közvetíteni Oroszország és Ausztria–Magyarország, illetve Németország között a különbéke reményében. Felajánlotta, hogy amennyiben igényt tartanak rá, információkat szerez Pétervárról, és kérte, hogy e célból a Monarchia tájékoztassa álláspontjáról e kérdésben. A Monarchia madridi nagykövetének, Karl Emil Fürstenberg hercegnek táviratából ugyanakkor az is kiderül, hogy Alfonz szolgálatai ellenében igényt tart a központi hatalmak támogatására a jövőbeni béketárgyalásoknál. Vö.: HHStA P. A. I 952. Liasse Krieg 25 b-i: Friedensverhandlungen, jelentés Berlinből Larisch gróftól, 1915. január 25-én, No. 2852.; illetve jelentés Madridból Fürstenberg hercegtől Burián külügyminiszternek 1915. január 25-én, No. 3/P.; Pallagi: *Spanyol békeközvetítési kísérletek*, 192–193.

Hogy Alfonz törekvései még túl koraiak voltak ekkor, bizonyítja az az utasítás is, melyet Gottfried Prinz zu Hohenlohe-Schillingsfürst herceg, a Monarchia berlini nagykövete kapott Bécsből egy távirattervezetre vonatkozóan, melyben Alfonznak köszönetet mondanának fáradozásaiért, de úgy ítélik meg, még nem jött el a béketárgyalások ideje. Ennek ellenére február elején Alfonz arról tájékoztatta Fürstenberg herceget, hogy meg fogja bízni pétervári követét, kezdjen el puhatolózni a béke ügyében, és tájékoztassa az eredményekről. A központi hatalmak azonban ekkor már lezártak tekintették a kérdést. Vö.: Hohenlohenak Berlinbe 1915. január 30-án, No. 71. uo.; Fürstenberg jelentése Madridból 1915. február 10-én, No. 8057.

Egy évvel később, 1916 januárjában Alfonz ismét próbálkozott, Fürstenberg feltételezte, hogy valójában arról van szó, hogy a fiatal, impulzív uralkodó nem szeretne egyetlen alkalmat sem elszalasztani a közvetítésre. Vö.: Fürstenberg jelentése Madridból Bécsbe Buriánnak 1916. január 19-én, No. 31.; HHStA P. A. I 978: Liasse Krieg. Krieg 33–37. Krieg 33.

Ez év nyarán Alfonz további hasonló lépéseiről számolt be Fürstenberg, de ezek különösebb visszhang nélkül maradtak. Vö.: Fürstenberg jelentése 1916. június 11-én, No. 6173.

¹⁰⁴ HHStA P. A. I 978: Liasse Krieg. Krieg 33–37. Blätter aus Ungarn. 1916. június 3.

¹⁰⁵ HHStA P. A. I 978: Liasse Krieg. Krieg 33–37. Krieg 33. „Der König von Spanien für den Frieden”. Neues Wiener Tagblatt, 1916. szeptember 8.

Hogy az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere, Czernin gróf már ez évben számolt egy semleges közvetítő bevonásával, azt bizonyítja a következő, 1916 októberében tett megjegyzése: „... Ami a spanyol királyt illeti, a következő javaslatot kellene tennie: javasolnia kellene egy békekonferencia összehívását a következő bázison: valamennyi hadban álló nagyhatalom lemond területi hódításairól és a háborús kártalanításról. Anglia számára nyomatékosítani kell a győztesek és legyőzöttek nélküli béke fontosságát. De ügyelnünk kell arra, hogy mindezt csak úgy szuggeráljuk a spanyol királynak, hogy a javaslat tulajdonképpen tőle induljon, és ne a központi hatalmaktól. Éppen ezért mindezt ne Fürstenberg kezdeményezze.”¹⁰⁶

A következő említést érdemlő esemény Spanyolország reagálása a központi hatalmak decemberi békeajánlataira, illetve Wilson kezdeményezésére, amelyről Fürstenberg herceg december 31-én küldött jelentést Madridból Bécsbe. A nagykövet beszámolójából kiderül, hogy a spanyol kormány minden valószínűség szerint elutasítja a békeajánlatait, azzal az indoklással, hogy elvárták volna, hogy Wilson, mielőtt javaslatát nyilvánosságra hozza, bizalmas úton kapcsolatba lép Spanyolországgal, miután az jelenleg Európa legelismertebb semleges hatalma. A spanyol kormány ugyanis ez esetben indítványozta volna a wilsoni szöveg néhány ponton történő radikális módosítását, ami valószínűleg elfogadásra alkalmassá tette volna az egyébként meglehetősen szerény diplomáciai „rátermettséggel” megfogalmazott jegyzéket. Jelenlegi formájában azonban a spanyol kormány nem kíván csatlakozni ehhez a „szerencsétlen próbálkozáshoz”, arra is gondolva, hogy „néhány hónap múlva számolni lehet egy ügyesebb, méltányolhatóbb javaslattal, mely ezáltal sikereesebb lehet” – indokolta döntésüket a külügyminiszter.¹⁰⁷

A nagykövet jelentése utalt Wilson december 22-i üzenetére, melyben az amerikai elnök – egyedülként a semlegesek közül – felkérte a spanyol kormányt, támogassa közvetítőprogramját. Spanyolország elutasító választ adott a kérésre, legfőbb érvként azt hangsúlyozva, hogy beavatkozása nem hozhatna sikert. Persze volt ennek spanyol részről egy sokkal praktikusabb oka is: a király tájékozódott az USA külügyminiszterénél, Robert Lansingnál, hogy amennyiben Spanyolország teljesíti a kérést, számolhat-e azzal, hogy az USA leállítja élelmiszer- és hadianyag szállítását Angliának. Mivel Lansing válasza elutasító volt, így Alfonz sem gondolkodott tovább Spanyolország állásfoglalásán.¹⁰⁸

A híradások a békekezdeményezésekről 1917-ben is folyamatosak voltak. Ez az év a béke kérdése szempontjából különös jelentőséggel bírt, miután a háború végső kimenetelét alapvetően befolyásoló események sora kísérte.¹⁰⁹ Január végén Czernin a korlátlan tengeralattjáró háború közelgő beindításáról értesítette Fürstenberget, hangsúlyozva a Monarchia további békeszándékát. Ebben a táviratban már konkrét utalás történt Alfonz – mint a Monarchia által akceptált békeközvetítő – szerepére: „Meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb eljön az az idő, amikor az antant belátja, nem tud bennünket megsemmisíteni, és ez lehet az a pszichológiai pillanat, amikor semleges oldalról a békeakciót sikeresen kezdeményezni lehet. Ófelsége, a császár ebben az esetben sokkal szívesebben üdvözlölné Ófelségét, a spanyol királyt békeközvetítőként, mint Wilson elnököt, mivel a császár a spanyol királytól

¹⁰⁶ Baernreither, Joseph Maria: *Der Verfall des Habsburgerreiches und die Deutschen. Fragmente eines politischen Tagebuches.* (Hrsg.: Oskar Mitis.) Wien, 1939. 264.; illetve Just: *Neutralität im ersten Weltkrieg*, 51–52.

¹⁰⁷ HHStA P. A. I. 895. Liasse Krieg. Spanien. Fürstenberg jelentése Madridból, 1916. december 31.

¹⁰⁸ Insenser-Brufau, Maria Teresa: *Die Neutralität Spaniens im ersten Weltkrieg mit besonderer Rücksicht auf die öffentliche Meinung und auf die Friedensbestrebungen Alfons XIII.*, phil. Diss., Wien, 1987. 72.

¹⁰⁹ Vö.: Pallagi: *Spanyol békeközvetítési kísérletek*, 194.

– ellentétben az amerikai elnökkel – valóban semleges, objektív magatartást vár el.”¹¹⁰ Ugyanakkor a nagykövet táviratából az is kiderül, hogy IV. Károly a lehető legnagyobb hangsúlyt fektette arra, hogy a spanyol király maga jelölje meg a béketárgyalások megindításához számára legkedvezőbb pillanatot, és a Ballhausplatz akkor azonnal közölni fogja ennek bécsi fogadtatását.¹¹¹

1917 elején – tehát nem sokkal trónra kerülését követően – Károly táviratot küldött Alfonznak, melyben a király tudomására hozta, hogy a jövőben számol vele mint békeközvetítővel.¹¹²

Április 26-án a *Wiener Mittags-Zeitung* közzétette Alfonz király – eddig ily formában kevéssé deklarált – szándékát, miszerint a békeszerződés aláírására Madridban kerülne sor az ő elnökelete alatt.¹¹³ Jóllehet Alfonz eme ambíciója megvalósulatlan maradt, 1917 során még legalább három alkalommal próbált közvetíteni a nagyhatalmak között. 1917 augusztusában XV. Benedek pápa békejegyzékére elutasítóan reagált. Július–augusztusban azonban a spanyolok is bekapcsolódtak – jobbára az anyakirálynő, Mária Krisztina révén – egy angol – feltehetően privát – békekezdeményezésbe. Végül, az ősz folyamán Richard von Kühlmann német külügyminiszter a brüsszeli spanyol követet, Villalobar márkit szemelte ki közvetítőnek az Angliával kapcsolatos különbéke terveihez.¹¹⁴

Alfonz 1917-es békeközvetítési kísérletei végső soron nem hoztak érdemleges eredményeket, aminek oka nemcsak a külpolitikai „bonyodalmakkal” magyarázható, hanem azzal a belpolitikai „nyomással” is, mely jelentősen szűkítette a király mozgásterét. A válság mélypontja 1917 nyarára datálható, amikor – augusztus 13–20. között – Spanyolország több városában általános sztrájkhullám kezdődött. Ennek során mind gazdasági, mind politikai célok megfogalmazódtak. Utóbbiak között például szerepelt a monarchia megdöntése, illetve a konzervatív és a semlegességet szigorúan szem előtt tartó Eduardo Dato¹¹⁵ kormányzatának leváltása. A folyamat elindításában szocialista és republikánus szervezetek játszottak döntő szerepet, amelyeket Franciaország anyagilag és „erkölcsileg” is támogatott.¹¹⁶ Hogy a helyzet tulajdonképpen az év végére sem konszolidálódott teljesen, kiderül Fürstenberg 1917 decemberében küldött táviratából is: „A király szándéka, hogy a béketár-

¹¹⁰ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. január 31. No. 49. HHStA P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien. Vö.: Pallagi: *Spanyol békeközvetítési kísérletek*, 194–195.

¹¹¹ Czernin Fürstenbergnek, Bécs, 1917. január 31. No. 49. HHStA P. A. I 952 Liasse Krieg 25 /e/: Friedensvermittlungsversuche des Königs von Spanien.

¹¹² Ennek részleteiről lásd Pallagi: *Spanyol békeközvetítési kísérletek*, 196–197.

¹¹³ HHStA Z. A. 180. „Die Friedenshoffnungen des Königs von Spanien”

¹¹⁴ Ennek részleteiről lásd Pallagi: *Spanyol békeközvetítési kísérletek*, 201–206. A Villalobar akció spanyol, illetve angol levéltári dokumentumaihoz lásd: Steglich, Wolfgang: *Die Friedensversuche der kriegführenden Mächte im Sommer und Herbst 1917. Quellenkritische Untersuchungen, Akten und Vernehmungssprotokolle*. Stuttgart, 1984. LIX–XCIII., illetve 528–607.

¹¹⁵ Eduardo Dato: konzervatív politikus, kormányfő 1913–1915 között, 1917. júniustól novemberig; 1921-es újabb miniszterelnöksége alatt meggyilkolták.

¹¹⁶ 1917 nyarának eseményeiről, azok előzményeiről, illetve következményeiről lásd többek között: Meaker, Gerald H.: *A Civil War of Words. The Ideological Impact of the First World War on Spain 1914–1918*. In: Schmitt: *Neutral Europe*, 1–66.; uő: *The Revolutionary Left in Spain 1914–1923*. Stanford, 1974.; Carr: *Modern Spain*, 81–98.; uő: *Spain 1808–1975*, 430–564.; Salvadó: *Twentieth-Century Spain*, 29–47. A HHStA dokumentumaiból az is kiderül, hogy a mozgalmak során a spanyolországi brit nagykövet, Hardinge is kompromittálódott. Vö.: Fürstenberg jelentése 1917. április 11-én: „A spanyol kormány birtokában van csalhatatlan bizonyítékoknak, melyek szerint Hardinge az itteni forradalmi megmozdulásokat jelentős összeggel támogatta.” P. A. XX 66. No. 258., illetve P. A. I 896. Resumé der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 16. 04. 1917. Nr. 20/34. Res. Storck jelentése Badenből Czerninnek.

gyalásokon meghatározó szerepet játsszon – és ebben népe támogatását is élvezi –, úgy tűnik, az antant megfélemlítésének hatására megühsül, és Romanones és Dato is szabotálták a király ezirányú terveit. A jelenlegi körülmények között a király már azt is sikerként könyvelheti el, ha Spanyolországnak és a dinasztíának sikerül »ép bórrel« megúsznia a háborút.”¹¹⁷

Alfonz uralmának ez a bizonytalansága is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a király a háború utolsó évében már óvatosabban reagált a hozzá érkezett közvetítői felkérésekre. 1918 tavaszán ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia vezetése – nevezetesen maga Károly császár – komoly kéréssel fordult Alfonzhoz. Elképzelése szerint a Monarchia spanyol közvetítéssel vette volna fel a kapcsolatot Wilson elnökkel, és tárgyalta volna a béke megkötésének lehetőségeiről.¹¹⁸ E közvetítés eredményességét azonban több tényező is gátolta. Nem elhanyagolható ezek közül az a szerencsétlen körülmény, hogy februárban az antant hatalmak is értesültek Károly tervéről. Február 27-én az amerikai francia nagykövet tolmácsolta kormánya kívánságát, miszerint tájékoztatást kérnek minden további tárgyalásról. A brit külügyminiszter, Arthur James Balfour pedig még egyértelműbb volt: a londoni amerikai nagykövettel való találkozója alkalmával kifejezésre juttatta gyanúját, miszerint az osztrák kezdeményezést Németország inspirálta annak érdekében, hogy megossza az antantot, főleg Olaszországra vonatkozóan. A Monarchia madridi nagykövetének, Fürstenberg hercegnek a jelentései azonban arra is következtetni engednek, hogy valójában Alfonz – részben okulva korábbi kísérleteinek kudarcából – ekkor már eldöntötte, nem játssza tovább a „hírnök” szerepét.

*

Habár az első világháború kirobbanása előtt úgy tűnt, Spanyolország a közeledő konfliktusban az antant mellett kötelezi el magát,¹¹⁹ 1914. július 30-án az ország mégis semlegességét deklarálta. Mérlegelve lehetőségeit, illetve esetleges hadba lépésének kockázatát, az adott pillanatban ez tűnt a legésszerűbb lépésnek. Amikor a hadviselők számára egyértelművé vált, hogy az országot nem tudják bevonni a fegyveres konfliktusba, próbálták kihasználni a semleges státusza kínálta lehetőségeket. Miután Spanyolország mindvégig hangsúlyozta, hogy magát csak politikai értelemben tartja semlegesnek, gazdaságilag nem,¹²⁰

¹¹⁷ HHStA P. A. I 896. Liasse Krieg. Spanien. Fürstenberg Czerninnek. 1917. december 19. No. 683. Vö.: Pallagi: *Spanyol békeközvetítési kísérletek*, 206.

¹¹⁸ Wilson béketervéhez lásd: Lammasch, Heinrich: *Woodrow Wilsons Friedensplan*. Leipzig–Wien, 1919., illetve Bailey, Thomas: *The Policy of the United States toward the Neutrals 1917–1918*. Baltimore, 1942.

¹¹⁹ Ennek lényegi okáról beszámolt a Monarchia madridi nagykövete, Fürstenberg herceg 1914. július 6-i jelentésében: „Spanyolország politikai és geográfiai helyzetéből adódóan kényszerítve érzi magát, hogy az antanttal egy csónakban evezzen.” HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien, Z. 17/P.B

¹²⁰ Ezt a mindenkori spanyol kormány többször deklarálta, hivatkozással a Hágai Szerződés vonatkozó pontjait említve, melyek értelmében a semleges kormányok nem kötelezték magukat arra, hogy háború idején megakadályozzák a magán fegyverszállításokat. Fürstenberg herceg is több alkalommal jelentett spanyol szállításokról, illetve a központi hatalmak ezek miatti tiltakozásáról. 1915. szeptember 23-i távirata szerint „a spanyol kormány szemet huny a szállítások felett, azzal érvelve, hogy minden, amit a Hágai Konvenció közvetlenül nem tilt a nemzetközi kereskedelemre vonatkozóan, megengedett.” Az okokat tekintve fontos a távirat folytatása is: „A külügyminiszter úr nyilatkozataiból azt a következtetést vonhattam le, hogy a kormány e téren tanúsított toleranciája kevésbé külpolitikai természetű, sokkal inkább belpolitikai okai vannak, tudniillik a kormány állásfoglalásában saját pozíciójának biztosítása a meghatározó.” HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése Zarauzból Buriánnak 1915. szeptember 23-án. Z. 37/P. „Ausfuhr von Kriegsmaterial aus Spanien betreffend.” (A nagykövet 1914. december 9-i jelentéséből kiderül, hogy az 1907. október

így – különösen az antant számára – értékes kereskedelmi partner lehetett.¹²¹ A központi hatalmak számára Spanyolország ebbéli státuszában kevésbé volt – lehetett – érdekes. Nem véletlen, hogy propagandatevékenységük is mindvégig arra irányult elsősorban, hogy az antant „jelenlétét” ellensúlyozzák.¹²² A spanyol konzervatív körök és a központi hatalmak érzékenysége pedig kedvező együttműködést tett lehetővé.¹²³ Különösen fontos szereplője volt ennek a kapcsolatrendszernek a spanyol uralkodó, XIII. Alfonz, mivel a labilis spanyol politikában ő teremthette meg a viszonylagos egyensúlyt. Előnyt jelenthetett a központi hatalmak és Alfonz viszonyában a spanyol uralkodó Habsburg származása édesanyja, Mária Krisztina révén. Nem véletlen, hogy a németek többször felhívták az Osztrák–Magyar Monarchia vezetésének figyelmét arra, hogy tegyenek lépéseket a spanyol király szimpátiájának, támogatásának megnyerése érdekében.¹²⁴

Érdemes azonban megemlíteni, hogy Alfonz presztízse saját országában komoly veszteséget szenvedett a háború során – elsősorban 1917 nyarán –, melynek – mint ahogy ez a Monarchia bilbaói alkonzuljának jelentéseiből kiderül – nem csak politikai okai voltak: „A spanyol király és a monarchia tekintélye oly mértékben sérült, ahogy azt itt senki nem várta. Különösen veszélyes következményekkel járhat, hogy még azok a körök is elbizonytalanodtak, akik eddig feltétel nélkül az uralkodó mellett álltak. [...] Leginkább a király és a kormányzat fejezsettett lépéseit éri bíráló, amiért nem értették meg annak szükségességét, hogy a tisztikar jogos, őszinte patriotizmus diktálta kéréseinek eleget tegyenek. Mindez azt eredményezte, hogy a királyt nyilvánosan frivólnak titulálják, aki csak a szórakozásnak él, ahelyett, hogy ebben a kritikus időben, amikor minden igaz spanyol hazafinak az ország jövőbeli hatalma érdekében kellene cselekedni, példát mutatna. A spanyolok mélyen elítélik, hogy éppen az elmúlt héten, amikor az események a legsúlyosabb stádiumba jutottak, a királynak még arra is volt ideje, hogy egy bikaviadalon részt vegyen, ahol a közönség szeme láttára nyilvánosan szidalmazta és kifütyülte a torreadort, mert az nem kellő hozzáértéssel végzett áldozatával. A legutóbbi madridi »virágkorzó«-n [fiesta de la flor] pedig a király az-

18-án aláírt V. és XIII. Hágai Szerződés hetedik passzusáról van szó, amely meghatározta a semleges országok jogait és kötelességeit háború esetén. HHStA P. A. I 895. Nr. 43/Pol.)

¹²¹ A Franciaországba irányuló spanyol export 1914–1917 között 150 százalékkal nőtt, az Angliába irányuló pedig mintegy 60 százalékkal. Vö.: Albes: *Worte wie waffen*, 125.; illetve Ertel, Holm: *Beiträge zur wirtschaftlichen Entwicklung Spaniens während des Ersten Weltkrieges unter besonderer Berücksichtigung von Landwirtschaft, Bergbau und Verkehrswesen*. Wirtschafts- und sozialwiss. Diss., Leipzig, 1926. 17.

Fürstenberg herceg 1918. január 12-i jelentése igazolja, hogy az antant mindvégig igényt tartott Spanyolország gazdasági, kereskedelmi szolgáltatásaira: „Az angolok és az amerikaiak mindent elkövetnek annak érdekében, hogy Spanyolországot gazdaságilag bekerítsék, és teljes mértékben kiszákmányolják. Ennek eléréseért a portugál határon és Gibraltárnál az angolok felügyelik a spanyol külkereskedelmet, a francia határon pedig az amerikaiak.” HHStA P. A. I 896. Auszug aus den vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis zum 12. Januar 1918. Evb. Nr. 20/3 res.

¹²² Vö. Fürstenberg herceg 1918. február 7-i jelentésével: „Spanyolország kapcsolata az antanttal annak pénzügyi és gazdasági követelése miatt egyre feszültebb, és mint ahogy megbízható forrásokból értesülhettem, a spanyol kormány már azt fontolgatja, hogy mindezt nyilvánosságra hozza, hogy ezáltal védje magát az antant növekvő titkos presszióival szemben.” HHStA P. A. I 896. No. 57.

¹²³ Vö.: HHStA P. A. I 896. Resumé der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 28. 3. 1917. Evb. Nr. 20/28 res.: „Ami az országban uralkodó hangulatot illeti, megállapítható, hogy a klérus, a hadsereg és a konzervatívok szimpátiája mellettünk van.”

¹²⁴ Vö.: HHStA P. A. I 1046. Hohenlohe távirata Berlinből Bécsbe 1916. szeptember 28-án. No. 288.: „Von Jagow véleménye szerint rendkívül hatásos lenne, ha Őfelsége, a spanyol király a vele rokoni kapcsolatban álló osztrák császártól rendszeresen kaphatna leveleket, melyekben említésre kerülne, mennyire bíznak abban mind Németországban, mind Ausztria–Magyarországon, hogy a király soha nem lép hadba Németország és leginkább az Osztrák–Magyar Monarchia ellen.”

zal szórakozott, hogy a fiatal lányoknak, akik virággal kínálták, pénzürmeket dobott a dekoltázsába. Az ilyen esetek mindig napvilágra kerülnek, hogy az uralkodó frivolitását bizonyítsák.

Itt az a vélemény alakult ki, hogy a királynak egyetlen szerencséje, hogy a republikánus párt Spanyolországban jelenleg nem rendelkezik megbízható, befolyásos vezetővel, és nyíltan arról beszélnek, hogy ha mindez Pi y Margall és Salmerón korában történt volna, a király nem maradhatott volna hatalmon.”¹²⁵

Wakonigg 1917. június végén küldött jelentéséből az is kiderül, mi alapján ítéeltek a spanyolok uralkodójuk felett: „Éppen úgy, mint ahogy az arénában tomboló tapsviharral köszöntik a torreadort, ha úgy vélik, kitartóan küzdött, hogy aztán néhány perccel később egy helytelen mozdulatánál kifütyüljék és minden elképzelhető a fejéhez vágjanak, alkotnak ítéletet a spanyolok királyukról. [...] Azonban véleményem szerint éppen ez az ingadozó hangulatuk mentheti még meg a királyt, ha leszámol eddigi életmódjával, és legalább a háború alatt többet foglalkozik a kormányzással, de mindenekelőtt változtat környezetén, miután az szálla mind a katonai, mind a civil körök szemében.”¹²⁶

Az alkonzul idézett két jelentése mindenesetre éles ellentétben áll azokkal a tényekkel, melyek igazolják XIII. Alfonz király első világháború alatti érdemeit. A történeti munkák és a feltárt levéltári források jelentős része is kiemeli szerepét abban, hogy Spanyolország az első világháború alatt – ha némi túlzással is – régi dicsfényében tündökölt. Salvador de Madariaga egészen odáig merészkedik, hogy a spanyolok világpolitikai szerepét ebben a periódusban a 16–17. századi megbecsültséghez hasonlítja, amikor az ország tábornokainak, egyházi vezetőinek és diplomatáinak döntő szava volt Európa ügyeiben.¹²⁷

XIII. Alfonznak – mint ahogy fentebb utaltunk erre – vitathatatlanul nem volt könnyű feladata Spanyolországot kívül tartani a katonai konfliktuson. A Monarchia madridi nagykövete, Fürstenberg herceg 1914. július 6-i jelentésében részletesen felfedte azokat a nehézségeket, amelyek behatárolták a spanyol király mozgásterét már a háború előestéjén is. A nagykövet kiemelte az általa is különösen tehetségesnek titulált fiatal uralkodó szándékai közül hazája presztízsének visszanyerését, illetve ambícióját, hogy érdemben beleszólhasson a világpolitika alakításába.¹²⁸ Végül Alfonz tehetségének, uralkodói rátermettségének is köszönhetette, hogy a háború alatt sikerült trónja biztonságát megóvnia, mely különösen 1917 tavaszán–nyarán komoly veszélybe került.¹²⁹ A *Pester Lloyd* madridi tudósítója 1917.

¹²⁵ Wakonigg jelentése Bilbaóból 1917. június 8-án. Zl. 1295. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914–1918.

¹²⁶ Wakonigg jelentése Bilbaóból 1917. június 30-án. Zl. 1320. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914–1918.

¹²⁷ Vö.: Madariaga: *Spanien*, 277.

¹²⁸ HHStA P. A. XX 66. Berichte Spanien 1914. Z 17/P.B

¹²⁹ Vö.: Schmitt: *Neutral Europe*, id. mű; valamint HHStA P. A. I 896. Musulin báró jelentése Bernből 1917. június 17-én, No. 554.: „Ellenőrizhetetlen hírek szerint egy dinasztia-ellenes mozgalom kitörése Spanyolországban egyre valószínűbb.” Lásd még HHStA P. A. I 896. Militärrattaché bei der k. u. k. Botschaft in Madrid. Res. No. 170. vom 24. Juni 1917.: „A most már hosszú ideje egész Spanyolországot uraló elégedetlenség a jelenlegi rendszerrel szemben az utóbbi hetekben aggasztó méreteket öltött. [...] Tartani lehet attól, hogy a király is áldozatul esik a mozgalomnak. A baloldali pártok és velük együtt Romanones gróf megpróbálják megosztani az eddig a királyt mindenben támogató hadsereget, és ehhez jelentős amerikai anyagi támogatást kapnak.” A konzulátus dokumentumai között pedig a következő jelentés található: Bilbao alkonzulja, Wakonigg hírt adott a király és környezete elleni feszült hangulatról. A konzul beszámolója szerint a királyt ellenfelei egyszerűen „trónoló majomként” emlegetik, de kritikájuk leginkább Alfonz környezete ellen irányul. Wakonigg ezért úgy látja, a király úgy állíthatná helyre tekintélyét, ha változtatna eddigi környezetén, és olyan őszinte patriótákkal venné körül magát, akik maguk is elismertségnek örvende-

novemberi cikkében hosszasan elemezve a spanyol belpolitikai válságot, záró soraiban méltatta a királyt mint az ország külpolitikájának legjobb, legbölcsebb irányítóját, kinek legnemesebb szándéka, hogy a spanyol népet békében tartsa.¹³⁰

Diplomáciai érzékét kortársai is csodálták és elismerték. Unokatestvére, Pilar hercegnő sorai is igazolják politikai tehetségét: „A legnagyobb élő diplomataként a király személyes kötődései, bármik legyenek is, rejtve vannak. Ami azonban nyilvánvaló, hogy mint mindig, most is szigorúan alárendeltek Spanyolország érdekeinek. Alfonz impulzív, nagyon érzékeny uralkodó, aki hajlamos arra, hogy akkor reagáljon, ha érzelmei érintve vannak; azaz tipikus spanyol. Szoros szálak fűzik Franciaországhoz, de leginkább Angliához és Ausztriához. És mindezek ellenére is kétséges, hogy akár Ena királynő, akár Mária Krisztina anyakirálynő tudhatná, kit részesít a király előnyben.”¹³¹ S hogy sikere – többek között – miben rejtlett, e rejtélyre Salvador de Madariaga adja meg a választ: „A király páratlan tehetséggel tudta érzéseit mindvégig elrejtteni, és nagyon okos ember lenne, aki akár manapság bizonyosan meg tudná mondani, hogy melyik oldallal szimpatizált valójában.”¹³²

De vajon mennyire sikerült célkitűzéseit megvalósítania a háború végére? A király politizálását mindvégig meghatározta személyes ambíciója, hogy a békefolyamatban közvetítőként érdemi szerephez jusson, illetve esetlegesen a későbbi békekonferenciának Spanyolország adhasson otthont, növelve ezzel az ország nemzetközi tekintélyét.¹³³ A háború végén azonban csalódnia kellett, hiszen a szövetséges hatalmak – miután Spanyolország ekkorra elvesztette jelentőségét számukra – meg sem hívták az országot a franciaországi békekonferenciára.¹³⁴

Fontos szerepet kaptak persze a háború kirobbanásakor a spanyol – Marokkóra, Tangerre, Gibraltárra, Portugáliára vonatkozó – külpolitikai ambíciók is, melyek realizálásának azonban határt szabott az ország belpolitikai megosztottsága, illetve a spanyol közvéleményt továbbra is meghatározó semlegességi státusz fenntartásának igénye.¹³⁵

A Monarchia madridi nagykövetének, Fürstenberg hercegnek 1914. október 27-i jelentése pedig a spanyol semlegesség egy igen lényeges, a spanyol mentalitást – nemzeti büszkeséget – jellemző komponensét emeli ki: „Már többször beszámoltam Spanyolország há-

nek Spanyolországban, és nem csak reprezentálnak, illetve a királlyal együtt sportszenvédélyüknek hódolnak. „Ellenkező esetben a király hamarosan elveszíti trónját, és ezzel a mi itteni sorsunk is megpecsételődik, mivel egy trónváltás a jelen helyzetben egyet jelent az intervencióval.” Wakonigg jelentése Bilbaóból 1917. június 30-án. Zl. 1320. HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid 1914–1918.

¹³⁰ HHStA Z. A. 180. Blätter aus Ungarn. 1917. november 29. „Die innenpolitischen Schwierigkeiten in Spanien”

¹³¹ Vö.: Petrie: *King Alfonso XIII*, 121–122.

¹³² Petrie: *King Alfonso XIII*, 121–122.

¹³³ Vö.: HHStA P. A. I 896. Resumé der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 28. 3. 1917. Evb. Nr. 20/28 res.: „A király, annak ellenére, hogy felesége angol származású, az osztrák–magyar–német érdekeket képviseli, és miután a békétárgyalásoknál szeretne »szóhoz jutni«, szigorúan tartja magát semlegességi elkötelezettségéhez.”

¹³⁴ Érdemes azonban megjegyezni, hogy az 1919–1920-as békekonferencián az is nyilvánvalóvá vált, hogy az adott erőviszonyok között nemcsak egy semleges, hanem némely szövetséges országnak sem termett sok babér: hiába ült ott Alfonso Costa portugál miniszterelnök Párizsban, jelentős háborús teljesítményeik és érzékeny veszteségeik dacára a sem tudta érvényesíteni – a spanyolokénál sokkal szerényebb – portugál hadi célokat.

¹³⁵ A Monarchia berlini nagykövetének, Hohenlohe hercegnek jelentése arra is utal, hogy mindez a király mozgásterét is behatárolta: „Itt is mindenki meg van győződve arról, hogy a király, kinek szimpátiája kétségkívül a központi hatalmak oldalán áll, semmi esetre sem adja fel az ország semlegességét az antant javára. Az azonban, hogy ahhoz is elég erős lenne, hogy szimpátiáját más módon is kifejezésre juttassa, mint a semlegesség fenntartása, szinte teljességgel kizárt.” HHStA P. A. I 895. Hohenlohe jelentése Berlinből 1915. június 21-én.

borúhoz való viszonyulásáról, és arról, hogy előreláthatóan nem adja fel semleges státuszát, amiben szerepet játszik a spanyol nemzeti érzés is, amely tiltakozik az ellen, hogy az országot Anglia csatlósaként Portugáliával egy lapon említsék, és angol kolóniaként tartsák számon.”¹³⁶ Az első világháború alatt azonban Spanyolországnak jobbára már csak e nemzeti büszkesége maradt; az ország nagyhatalmi ambícióinak – tulajdonképpen a 19. század óta – nem volt realitása.

MÁRIA PALLAGI

Alfonso XIII of Spain – the Possibilities and the Constraints of a Neutral Ruler

The paper is part of a longer research project which focuses on Spain's neutrality in the First World War as seen in Viennese diplomacy. Sources discovered in archives in Vienna show that the king, Alfonso XIII played a significant role in forming the history of Spain between 1914 and 1918. On the basis of these sources we could reconstruct in a brief biography the wartime politics of king Alfonso. To better understand his role in World War I, we briefly outline his rule between 1902 and 1914 as well, paying special attention to the quest for and changes in orientation of Spanish foreign policy at the time. It is definitely due to him that Spain remained neutral all the way during the war. His aims were to keep the country out of the conflict, to do everything possible to avoid losses for the economy, and to help those who were affected by the war. To provide a complete wartime political portrait of Alfonso XIII, we also analyze his efforts to establish peace. With a little exaggeration we can say that during the First World War Spain shone in its old glory. Salvador de Madariaga goes so far as to compare the country's role in world politics during these years to its influence in the 16th and 17th centuries. The relations of Spain and Viennese diplomacy, however, make it clear that both Spain and Austria–Hungary were on the periphery of European politics during the First World War, none of them could seriously influence the war. But Alfonso XIII was at least successful in saving his throne while the rule of the Habsburgs came to an end.

¹³⁶ HHStA P. A. I 906 Liasse Krieg 9: Diverse Kriegs- und Zeitungsnachrichten aus Spanien 1914–1918. Fürstenberg jelentése Berchtoldnak 1914. október 27-én. No. 29/P. B